

Φώτης Κόντογλου - Το πάρσιμο τής Πόλης

- Πρόλογος, πρωτ. Γ. Μεταλληνού
- Ἡ πολιορκία τής Πόλης
- Τὸ πάρσιμο τής Πόλης
- Τὸ κούρσεμα τής Πόλης
- «Εἰς μνήμην», Ἀκύλα Μήλλα

Ἱστορικά προλεγόμενα στὴν Ἄλωση
πρωτ. Γεώργιος Μεταλληνός,
καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Εἶναι πάντα εὐπρόσδεκτο καὶ παρήγορο νὰ ἐμφανίζονται κείμενα ποὺ δίνουν ἀφορμὴ στοὺς Ἕλληνες νὰ ξαναθυμηθοῦν τὶς μεγάλες στιγμὲς τῆς ἱστορικῆς τους διαδρομῆς. Ἰδιαιτέρα στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου ἡ νέα παγκοσμιοποίηση, ἀναδυόμενη μέσα ἀπὸ καθαρὰ ὑλιστικά, ἐξουσιαστικά καὶ πλουτοκρατικά ὀράματα, σπρώχνει σὲ δευτέρη μοῖρα μακραιώνες παραδόσεις πίστεως καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ κομψὸ αὐτὸ τομίδιο, μὲ τὴν πάλλουσα κοντόγλεια περιγραφή τῆς Ἄλωσης καὶ τὴν εὐαίσθητη εἰκονογράφηση, ὑψώνει φωνὴ ἀναβαπίσεως σ' αὐτὴν τὴ μνήμη.

Θεωροῦμε ὅτι θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ δώσουμε μιὰ ἀδρομερῆ καταγραφή τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου μέσα στοῦ ὁποῖο δημιουργήθηκαν οἱ συνθήκες ποὺ ὁδήγησαν τελικὰ στοῦ «πάρσιμο τής Πόλης».

Ἡ πτῶση τῆς Πόλης τὸ 1453 δὲν ἔγινε ἀπροσδόκητα, οὔτε μὲ αὐτὴν ἄρχισε ἡ Ὄθωμανοκρατία. Τὰ λάθη καὶ οἱ ἀδυναμίες τῆς «βυζαντινῆς» κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐσωτερικὲς ἰδεολογικὲς καὶ οἰκονομικὲς διαίρέσεις της, ἐπέτρεψαν τὴν ἐξάπλωση πρῶτα τοῦ τουρκικοῦ-σελτζουκικοῦ καὶ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ-ὀθωμανικοῦ στοιχείου στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸν ὑπόλοιπο βαλκανικὸ χῶρο καὶ τελικὰ τὴ δημιουργία τῆς ἰσχυρῆς καὶ ἀπειλητικῆς γιὰ τὸν χριστιανικὸ κόσμο Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅμως στὶς 29 Μαΐου 1453 ἕνα μεγάλο μέρος τῆς τεμαχισμένης ἀπὸ τὸ 1204 Ρωμανίας ἦταν ἤδη κάτω ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανούς, τοὺς Ἄραβες καὶ τοὺς Βενετούς. Ἀπὸ τὸ 1204 ἡ Πόλη δὲν μπόρεσε νὰ ἀναλάβει τὴν πρώτη της δύναμη καὶ ὅλα ἔδειχναν πῶς βαδίζει στὴν τελικὴ πτῶση. Τὸ φραγκικὸ πλῆγμα ἐναντίον της ἦταν τόσο δυνατό, ποὺ ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα ἡ Βασιλεύουσα, ὅπως ὀρθὰ εἰπώθηκε (Ἐλ. Γλύκατζη-Ἀρβελέρ), ἦταν «καταδικασμένη νὰ χαθῆ».

Ἡ β' ἄλωση τῆς Πόλης τὸ 1453 σήμανε τὴν ἐπίσημη ἔναρξη τῆς Ὄθωμανοκρατίας καὶ ἦταν ἡ κατάληξη μιᾶς μακροχρόνιας ἀποσύνθεσης τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὑπόστασης τοῦ Γένους. Ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. οἱ βυζαντινοὶ πληθυσμοὶ εἶχαν διασπαστεῖ καὶ διαμοιραστεῖ στοῦ μεγαλύτερο μέρος τους σὲ ξένους δυνάστες. Οἱ διεισδύσεις, ἔπειτα, μισθοφόρων στοῦ στρατοῦ καὶ ἀλλοφύλων στὸν διοικητικὸ μηχανισμό τοῦ «Βυζαντίου»/Ρωμανίας ἀποδυνάμωσαν τὴν ἐθνολογικὴ συνοχὴ του. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἐξάλλου, (1321-1328, 1341-1355) καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀναρχία ἐπέτειναν τὴ δημογραφικὴ συρρίκνωση. Ἀνάλογη διάσπαση παρουσίαζαν καὶ οἱ ἄλλοι Ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Σοβαρὰ, ἐπίσης, λάθη στὴν οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων, ὅπως ἡ συνεχῆς αὔξηση τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας εἰς βάρος τῶν μικρῶν, ποὺ πιέζονταν ἀπὸ τὴ δυσβάστακτη φορολογία, ἡ καταχρηστικὴ ἐπέκταση τοῦ θεσμοῦ τῶν «προνοιαρίων» καὶ ἡ ὑπερβολικὴ, πολλὰς φορὲς, αὔξηση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, δημιούργησαν μιὰν οἰκονομικὴ ὀλιγαρχία εἰς βάρος τῶν μικροκαλλιεργητῶν τῆς γῆς, μὲ ἀπόληξη τὴν οἰκονομικὴ κρίση. Τὸ ἐμπόριο εἶχε περιέλθει στὰ χέρια τῶν δυτικῶν καὶ οἱ δυνατότητες γιὰ οἰκονομικὴ ἀνάκαμψη περιορίστηκαν σημαντικά. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ πνευματικὰ αἰτία τῆς πτῶσης.

Οἱ θρησκευτικὲς, κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἀντιθέσεις προκάλεσαν βαθειὰ σύγχυση, ποὺ λειτούργησε διαλυτικὰ στοῦ σώμα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἰδιαιτέρα οἱ δυτικὲς ἐπιρροὲς καὶ οἱ συνεχεῖς ὑποχωρήσεις τῶν Πολιτικῶν στὶς παπικὲς ἀπαιτήσεις, γιὰ τὴν ἀναμενόμενη στρατιωτικὴ βοήθεια, ὁδήγησαν στὴν πνευματικὴ ἀλλοίωση, μὲ ἄμεσο κίνδυνο ἀπώλειας τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ταυτότητας τοῦ Γένους. Γιατὶ, ἂν τὸ «Βυζάντιο»/Ρωμανία ἔπαυε νὰ διατηρεῖ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἰδιαιτερότητά του, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Ὄθωμανῶν, θὰ καταλυόταν ἐσωτερικά, μεταβαλλόμενο σὲ πνευματικὸ καὶ πολιτικὸ προτεκτοράτο κάποιας Δυτικῆς Δύναμης.

Κατὰ τοὺς Ἀθηνωτικὸς ἡ πτῶση ἦλθε ὡς σωτηρία, διότι κράτησε τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ καθαρότητα καὶ συνοχὴ τοῦ Γένους, τὸ ὁποῖο στὴ δουλειὰ μπόρεσε νὰ ἀνασυνταχθεῖ καὶ νὰ ἐπιβιώσει. Ἄλλωστε, ἡ δομὴ καὶ οἱ θρησκευτικὲς προϋποθέσεις τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (ἱερὸς νόμος καὶ θεσμὸς τῶν μιλλετίων) ἔδωσε τὴ δυνατότητα στοῦ «Γένους τῶν Ρωμαίων» (Ρούμ), δηλαδὴ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν λαῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, νὰ ἀναπτυχθεῖ ὡς συντεταγμένη κοινωνία στὰ ὅρια τῆς «ἐθναρχικῆς δικαιοδοσίας» τῆς Ἐκκλησίας, συνεχίζοντας τὸν ἱστορικὸ τρόπο ὑπαρξῆς του, μαζὶ μὲ τὴν ταυτότητά του, μέσα στοῦ εὐρὺ γένος, τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα. Εἶναι δὲ γεγονός, ὅτι ἡ μετὰ τὴν ἄλωση Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς εἶναι στὴν οὐσία ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐθναρχικοῦ σώματος.

Τὸ γεγονός τῆς πτώσης τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε τεράστια σημασία πρῶτα γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους πληθυσμούς της καὶ τὴν κατοπινὴ τους πορεία. Ἡ ἄλωση ὑπῆρξε μιὰ κρισιμότερη στιγμή στὴν ἱστορία τους, σηματοδοτώντας μιὰ περίοδο μακρῶς δοκιμασίας, μὲ μειωμένες οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ τὶς δυνάμεις τους. Ἄν οἱ ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις δὲν ἦσαν ἀκμαῖες, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θὰ μπορούσε τὸ ὀρθόδοξο Γένος νὰ υπερβεῖ τὶς συνέπειες τῆς πτώσης, ὅπως συνέβη μὲ ἄλλους λαοὺς στὴν ἱστορία. Ἡ ἀπώλεια, εἰδικὰ, τῆς Κωνσταντινούπολης, ὑπῆρξε σημαντικότερο γεγονός. Ἡ Πόλη ἦταν ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν ἐλπίδων τῶν Ρωμηῶν (Ὀρθοδόξων) καὶ ἰδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας της, παρὰ τὴ μεγάλη συρρίκνωση τῆς αὐτοκρατορίας, ἔτρεφε τὴν αὐτοπεποίθησή τους καὶ συντηροῦσε τὸν ψυχισμό τους.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἡ ἄλωση εἶχε σημασία μεγάλη. Μὲ αὐτὴ νομιμοποιήθηκε ἡ νίκη τους πάνω στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς «Βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία μὲ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ἐγίνε καὶ τυπικὰ Ὀθωμανικὴ. Ἡ κατάκτηση τῶν ὑπολοίπων ρωμαϊκῶν ἐδαφῶν (Τραπεζούντας, κυρίως Ἑλλάδας) δὲν ἦταν παρὰ ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ὑποκατάστασης τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς στὴν αὐτοκρατορία μας. Τὸ σπουδαῖο ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ ἄλλοτε βάρβαρο τουρκικὸ φύλο τῶν Ὀθωμανῶν μέσα σὲ σύντομο χρόνο μπόρεσε νὰ συγκροτηθεῖ σὲ μιὰ πανίσχυρη αὐτοκρατορία καὶ νὰ ἐνταχθεῖ περιθωριακὰ στὸ σύστημα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἀποτελώντας πιά ἀνοιχτὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη.

Ἡ βαθμιαία ἐπανεύρεση τῶν ρυθμῶν τοῦ συλλογικοῦ βίου τοῦ Γένους ἦταν καρπὸς τῆς αἰσιόδοξης διάθεσης τοῦ δυναμογόνου συλλογικοῦ φρονήματος, πού τὸ ἀποτύπωσε λυρικὰ ἡ ποντιακὴ μούσα: «Ἡ Ρωμανία κί' ἂν ἐπέρασαν ἀνθεῖ καὶ φέρνει κί' ἄλλο».

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης

Σὰν σήμερα πάρθηκε ἡ Πόλη ἀπ' τὸν σουλτὰν Μεμέτη στὸ 1453, μέρα Τρίτη, βγαίνοντας ὁ ἥλιος.

Μιὰ τέτοια ἱστορία δὲ μπορεῖ νὰ τὴ γράψῃ ἄξια κανένας· δὲν πιστεύω νὰ βρισκεται τέτοιος μεγάλος μάστορης. Κανένας, ἂς ἦτανε κι ὁ ἴδιος ὁ Ὅμηρος, πού τραγουδῆσε μὲ λόγια σὰν κοτρώνια τὸν φημισμένον ἐκεῖνο πόλεμο τῆς Τρωάδας.

Κεῖνη τὴ μέρα, πού δὲν πρέπει νὰ λογαριαστῆ μὴδὲ στὶς μέρες τῶν χρονῶν, μὴδὲ στὶς μέρες τῶν μηνῶν, παρὰ νὰ τὴ σκεπάσῃ σκοτάδι, ὅπως λέγει ὁ Ἰώβ γιὰ τὴ μέρα πού γεννήθηκε, ὁ φόβος ποῦπιασε τοὺς ἀνθρώπους ἦτανε τέτοιος, πού τρεῖς καὶ τέσσερες γενιὲς δὲ φτάζανε γιὰ νὰ συνενφέρουνε. Ἀκόμα καὶ σήμερα, σὰ διαβάζῃ κανένας ὅσα γράψανε οἱ ἱστορικοὶ ἐκείνου τοῦ καιροῦ, εἶνε στιγμὲς πού τρέμει σ' ἀλήθεια, σὰ νὰ βρισκεται ὁ ἴδιος μέσα στὴν Πόλη, κί' ὦρα μὲ τὴν ὦρα περιμένει νὰ δῆ τοὺς Τούρκους νὰ σφάξουνε τὸν κόσμον μπροστὰ στὰ μάτια του.

Ἀναλόγως τὰ μεγαλεῖα, πού εἶδε αὐτὴ ἡ φημισμένη Κωνσταντινούπολη, ἀναλόγως τὰ χίλια χρόνια πῶξησε, ἀναλόγως στάθηκε καὶ τὸ ψυχομαχητὸ της. Ὅλος ὁ κόσμος ταραχτήκε· στὰ πειὸ ξέμακρα μέρη τῆς χριστιανωσύνης ἀκούστηκε ὁ βρόντος πῶκανε τὸ κορμί της σὰν ἔπεσε ἄψυχο ἀνάμεσα ἀνατολὴ καὶ δύση. Δὲ μιλῶ σὰ ρωμιός· μιλῶ σὰν ἄνθρωπος γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σκληρὲς συμφορὲς πού πέρασε ἡ ἀνθρωπότητα. Θεριὸ πρέπει ν'ἄνε κανένας γιὰ νὰ μὴ δακρῶσῃ τὸ μάτι του.

Καὶ ποιὸς δὲν τὴν ἐκλαψε! Ἕλληνες, Βενετσάνοι, Γενοβέζοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ροῦσσοι, Πολωνοί, Ἀρμεναῖοι, ἀκόμα κ' οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι, ὅλοι τὴν κλάψανε, γιὰ τὴν κλάψανε, γιὰ τὴν κλάψανε. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε γιομάτος παραξενιές. Χαίρεται καὶ καυχιέται γιὰ τὰ σπουδαῖα πράγματα, πού μπόρεσε νὰ φτιάσῃ, μὲ τόσοσ κόπους, μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδιάς του, μὰ πάλι ὁ ἴδιος, σὰν νὰ τὸν σπρώχνῃ ὁ διάλογος μὲ τὰ δικά του τὰ χέρια πάει καὶ τὰ χαλᾷ, ρίχνει χάμω τὸ εἶδωλο πού λάτρεψε, τὸ τσακίζει καὶ τὸ ποδοπατᾷ. Σάμπως καὶ σήμερα, πού λέγει πῶς τάχα μέρεψε, δὲ δουλεῖει σὰ μερμήγκι νὰ φτιάξῃ ὁμορφα πράγματα, τέχνες, χτίρια, βιβλία, γιὰ νὰ τὸν πιάσῃ ἄξαφνα μιὰ μέρα ἢ τρέλλα νὰ τοὺς δώσῃ μιὰ κλωτσιὰ καὶ νὰ πιάσῃ πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή! Ἐχῶ ἀκουστά, πῶς σ' ἕνα νησί τῆς Ἰνδίας, ἐκεῖ δὲ πού οἱ ἄνθρωποι ζοῦνε εἰρηνικὰ καὶ κουβεντιάζονε γνωστικά, στὰ καλὰ καθούμενα τοὺς πιάνει ἄξαφνα μιὰ μανία καὶ τρέχουνε σὰ λυσσασμένοι στοὺς δρόμους, σκοτώνοντας ὅποιον λάχῃ μπροστὰ τους. Ἐνα τέτοιο πράγμα πιάνει κάθε τόσο καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, γίνεται θηριὸ ἀνήμερο καὶ δαγκώνει τὰ κρέατά της.

Σὰν ἕνα μπουρίνι, πού μὲ μιᾶς μελανιάζει ὁ οὐρανὸς καὶ γίνεται ἡ μέρα σὰ νύχτα κί' ἀκούγονται ἀπὸ μακριὰ βροντὲς κί' ἀστροπελέκια, καὶ σὲ λίγο ξεσπᾷ ὁ δρόλαπας, κί' ὁ φόβος σφίγγει κάθε καρδιά, ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ πού κελαιδοῦσε πρὶν ἀπὸ λίγο, ἴσαμε τοῦ λιονταριοῦ, ποῦνε καμωμένη ἀπ' ἀσάλη, ἔτσι ξεσπασε ἀπάνω στὴ γερασμένη τὴν Πόλη ὁ σίφουνας καὶ τὴν ἔκανε στάχτη. Μέσα σὲ 55 μέρες χάθηκε ὅ,τι γίνηκε σὲ χίλια χρόνια.

Αὐτὸς ὁ θανατερός ἄνεμος ἐπίασε νὰ φυσᾷ ἀπὸ τὶς ἐρημιὲς τῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοὺς τόπους πού δὲ φυτρώνει χορτάρη, σπρώχνοντας κατὰ δῶθε ἕνα κοπάδι ἀνθρώπους δίχως σπιτία, δίχως χωράφια, ἀγρίμια ἄκαρδα, πού τάχε κάψῃ ἢ ἄπονη φύση μὲ τὸ κρῦο, μὲ τὴν πείνα καὶ μὲ τὸν πόλεμο. Σὰν τοὺς λύκους, πού λυσσᾶνε σὰν πέση, πολὺ χιόνι στὰ βουνὰ καὶ τῶνε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἔτσι πλανιόντανε αὐτὰ τὰ πλάσματα, ὡς πού φτάζανε σὲ τοῦτα τὰ σύνορα, πού ζοῦσανε ἀρχαῖες φυλές, ἀνθρώποι ποῦχανε σπιτία θεμελιωμένα ἀπὸ χιλιάδες χρόνια, ποῦχανε καὶ καράβια καὶ κουβαλοῦσανε ἀπὸ μακριὰ κάθε τί, ποῦνε γιὰ τὴν καλοπέραση τ' ἀνθρώπου. Τὸ πειὸ μεγάλο κάστρο, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἦτανε χτισμένο ἀπάνω στὴν ἀκρογιαλιά, ἀνάμεσά σε δυὸ στεριές, γιομάτο σπιτία, μαγαζιά, ἐκκλησιές, παλάτια, συντριβάνια, ὅλα ἀπὸ πέτρα καὶ μάρμαρο. Οἱ ἄνθρωποι ἦτανε ντυμένοι μὲ ροῦχα ἀκριβὰ, γράφανε καὶ διαβάζανε ἀπάνω στὸ χαρτί, ξέρανε πράγματα λογιῆς-λογιῆς, τέχνες καὶ ζαναάτια (ἐπαγγέλματα) πολλὰ.

Εΐχανε πλήθος αγάλματα στεριωμένα άπάνω σε κολώνες από χρωματιστά μάρμαρα, εικόνες ζωγραφισμένες άπάνω σε σανίδια με μπογιές και με χρυσάφι, καμπάνες κρεμασμένες στα καμπαναριά, πράγματα που οί Τουρκοί άπορούσανε με τί τρόπο τά φτιάνανε. Άλογα τρέχανε χλιμιντρίζοντας μέσα στα μείντνια, κ' οί άνθρωποι περπατούσανε άπάνω σε δρόμους που ήτανε στρωμένοι με πελεκητές πέτρες. Τί κάστρο ήτανε τούτο, γιομάτο από θαυμαστά πράγματα, που μηδέ ό Προφήτης δέν τάχε στον Παράδεισο!

Δίχως νά χάσουνε καιρό τó ζώσανε, ό σουλτάν Μεμέτης σά φίδι τó περιτύλιξε. Τούτοι πουχανε έρθει από την Άσία ήτανε σά λιονταρόπουλα άδάμαστα· εΐχανε κότσα γερά, τó αίμα τους έβραζε σά μουστος. Μά οί άλλοι που ήτανε σφαλισμένοι μέσα στο σαραβαλιασμένο κάστρο, ήτανε ράτσες γερασμένες, κουρασμένες άπ' τά πάθια, άπ' τά βιβλία κ' άπό την προσευχή, περήφανοι για τó σοϊ τους, θλιμμένοι για τó κατάντημά τους. Ό σουλτάνος έδερνε με τó καμουτσι τούς στρατιώτες του, τούς μαχαίρωνε, τσάκιζε τó κεφάλι τους με τó χρυσό τοπούζι που βαστούσε στο χέρι του. Μά ό βασιλέας, που ήτανε σφαλισμένος μέσα στο κάστρο, μιλούσε στους δικούς του σά Χριστός με τ' άγκάθινο στεφάνι όπου τώχε για κορώνα βασιλική. Δέ διάταξε τούς στρατιώτες του, τούς παρακαλούσε με τή θλιμμένη, φωνή του, με τά μάτια του, που ήτανε μελανιασμένα άπ' την άγρύπνια.

Οί Τουρκοί ήτανε ως τετρακόσιες χιλιάδες· άπ' αυτούς οί έκατό ήτανε καβαλλαραΐοι. Οί Χριστιανοί, που σηκώνανε άρματα, μαζευόντανε όλοι όλοι έφτά χιλιάδες, Έλληνες, Βενετσάνοι και Γενοβέζοι.

Ή πολιορκία άρχισε στις 5 Άπριλίου. Ό σουλτάνος έστησε την τέντα του κοντά στην Καστρόπορτα Καλιγαρία και κούρντισε άπάνω της τó μεγάλο κανόνι του Όυρμπάν. Ύστερώτερα όμως τó κουβάλησε μπροστά στην πόρτα του Ρωμανού. Για νά τó γιομίσουνε χρειαζόντανε δυό ώρες σωστές, και για τούτο βαροΐσε μονάχα έφτά φορές τή μέρα. Σαράντα ζευγάρια βόδια τó τραβούσανε, για νά τó φέρουνε άπό την Άδριανούπολη, και για νά περάσουνε δυό μερών δρόμο κάνανε δυό μήνες. Τετρακόσοι γενιτσάροι τó βαστούσανε για νά μη γύρη, διακόσοι άπό κάθε μεριά. Ό σουλτάνος κράτησε γύρω στην τέντα του δεκαπέντε χιλιάδες γενιτσάρους. Τó βουνό πουνε άπάνω άπ' τó Γαλατά, τώπιασε ό Ζαγανό πασάς. Ναύαρχος ήτανε ό Μπαλτάογλου, κ' εΐχε στον όρισμό του καμιά τετρακοσαριά καράβια, τά πειό πολλά μαοΐνες και μικρά μπριγκαντίνια.

Τά καράβια πάλι, πουχανε οί Χριστιανοί, ήτανε τρία γενοβέζικα, ένα γαλλικό, ένα σπανιόλικο, τρία κρητικά και τρεΐς μεγάλες Βενετσάνικες γαλέρες.

Ίσαμε τις 18 οί Τουρκοί βαρούσανε με τó κανόνι και κάνανε ψευτοπόλεμο. Οί γενιτσάροι χυμίζανε σαν ζώα χωρίς νά λογαριάζουνε τή ζωή τους, κ' άμα σκοτωνότανε κανένας, πηγαΐνανε οί άλλοι και τόν παίρνανε στον ώμο τους. Κ' αν σκοτωνόντανε ή λαβωνόντανε και τούτοι, τρέχανε πάλι άλλοι Τουρκοί και τούς παίρνανε. Μπορούσε νά σκοτωθούνε δέκα, παρά ν' άφήσουνε έναν σκοτωμένον.

Έξον άπ' τó μεγάλο κανόνι, οί Τουρκοί εΐχανε κ' άλλα πολλά μικρότερα, και πλήθος μηχανές, βαλίστρες λεγόμενες, που σφεντονίζανε βροχή άπό πέτρες κ' άπό σαΐτες.

Στις 18 ένα κοπάδι Τουρκοί χύθηκε καταπάνω στο κάστρο με τóση βουή και τέτοιο οΐρλιασμα, π' άκούγότανε ίσαμε την άνατολή, δώδεκα μίλια μακριά άπ' τó στρατόπεδο. Μά δέ μπορέσανε νά κάνουνε τίποτα. Σκοτωθήκανε μονάχα διακόσοι Τουρκοί. Κάνανε και μιá μεγάλη τέντα άπό τομάρια άσπρα και κόκκινα, και φυλαγμένοι άπό τούτη τή σκεπή, σιμώνανε στο κάστρο κ' άνοΐξανε λαγούμια μέσα στη γή και φτάξανε άπό κάτω άπ' τά σπΐτια. Μά οί Γραικοί άνοΐξανε άλλες τρύπες και διώξανε αυτούς τούς τυφλοπόντικους. Ύστερ' άπό λίγες μέρες οί Τουρκοί σκαρώσανε πάλι μιá μεγάλη και φοβερή μηχανή, που την εΐπανε οί παλιοί Έλέπολι. Άπ' όξω κ' άπό μέσα την εΐχανε καπλαντισμένη με τρία άπανωτά βοδοτόμαρα, κ' άπάν' άπάνω εΐχε πύργους κλεισμένους πάλι με τομάρια για νά φυλάγωνται οί πολεμιστές, κ' ένα σωρό ρόδες για νά την κυλάνε. Σάν την εΐδανε, άξαφνα τó πρωΐ οί Έλληνες, εΐδοποιήσανε τó βασιλιά και πήγε με την άκολουθία του νά δοΐνε αυτή την παράξενη μηχανή. Κ' άμα την εΐδανε, άπομείνανε σαν πεθαμένοι. Οί Τουρκοί τή γεμίσανε με ξύλα και με χώματα κ' άφοΐ την κολλήσανε κοντά στο κάστρο, πασχίσανε νά βουλώσουνε τó χαντάκι, που βρισκότανε όλοτρόγυρα στο φρούριο και νά κατεβάσουνε άπάν' άπό τούς πύργους κάτι γιοφύρια πουχανε έτοιμα και νά τά ρίξουνε άπάνω στο φρούδι του κάστρου. Μά οί Χριστιανοί πολεμήσανε με παλληκαριά και γκρεμνΐξανε τούς Τούρκους μέσα στο χαντάκι. Τίς τρύπες, όπου άνοΐγανε οί μπάλλες πώριχνε τó μεγάλο κανόνι, κάτι κοτρώνες φοβερές άπό μάρμαρο τής Μαύρης Θάλασσας στρογγυλεμένες με τó καλέμι, τίς βουλώνανε γρήγορα με ξύλα και με βαρέλια γιομάτα χώμα. Σε τούτη τή δουλειά δουλεύανε γυναΐκες, παιδιά, παπάδες και δεσποτάδες άκόμα. Καταφέρανε μάλιστα νά κάψουνε και τή μεγάλη μηχανή κ' άλλες πειό μικρές. Ό σουλτάν Μεμέτης, σαν την εΐδε νά καΐγεται, ώρκίσθηκε πώς κ' οί τριανταεφτά χιλιάδες προφήτες νά του τó λέγανε, πάλι ποτέ δέν θά τó πιστευε.

Οί δυστυχισμένοι οί Χριστιανοί πήρανε λιγάκι άπάνω τους, πουΐχε κόψει τó αίμα τους. Μέρα νύχτα άκούγανε κείνο τ' άγριο τ' άνθρωπομάζωμα νά οΐρλιάζει κάτ' άπ' τά τειχιά. Και τούτα δά ήτανε τóσο σαραβαλιασμένα, που πολλές φορές γκρεμνιζόντανε μονάχα άπό τó βρόντο του κανονιού. Νύχτες όλάκερες δέ σφαλΐζανε μάτι. Άπό τά μικρά παιδιά ως τούς γέρους όλοι δουλεύανε, κουβαλούσανε χώματα και πέτρες. Κ' οί καλογέροι εΐχανε ζωσθή τ' άρματα και βαστούσανε ένα κομμάτι του κάστρου. Στην πόρτα του Ρωμανού έστεκε ό βασιληάς, έχοντας κοντά του τó γενοβέζο Γιουστινιάνη, τόν άρχιστράτηγο, και τόν δόν Φραγκίσκο άπ' τó Τολέδο, μαζί με πεντακόσους διαλεχτούς γενοβέζους. Την πόρτα τής Καλιγαρίας τή βαστούσανε δυό άδέρφια άντρειωμένα, ό Παΐλος κ' ό Άντώνης Μπογιάρδοι. Την πόρτα τής Καλιγαρίας τή διαφεντεύανε ό Θόδωρος άπό την Κάρυστο κ' ό Γιάννης Γερμανός, ό ένας πρώτος στο δοξάρι κ' ό άλλος στ' άρκεμπούζι. Στην Ξυλοπόρτα και στον Πύργο του Άνεμΐ

στεκότανε ὁ γενοβέζος καπιτάνιος Λεονάρδος Λαγκάσκος. Στὴν κόρδα τοῦ κάστρου, ποὺ κύτταζε κατὰ τὸ λιμάνι, ἦτανε ὁ ναύαρχος Νοταρᾶς. Ὁ καπιτάν Γαβριήλ Τρεβιζάνος εἶχε ἀραδιασμένα τὰ καράβια του ἀπὸ τὴν κόχη τοῦ κάστρου ἴσαμε τὸ φάρο κι' ὁ Ἀνδρέας Ντίνος φύλαγε μὲ τὰ δικά του τὸ μπάσιμο τοῦ λιμανιοῦ. Ὁ σπανιόλος Πέτρος Τζουλιάνος βαστοῦσε τὸ μέρος ποῦνε ἀπ' τὸ παλάτι τοῦ Βουκολέοντα ὡς τὸ Κοντοσκάλι. Ἦτανε κι' ἄλλοι πολεμάρχοι σ' ἄλλες μεριές.

Θέλω νὰ συντομέψω τὰ καθέκαστα, μὰ δὲν ξέρω τί νὰ πῶ καὶ τί ν' ἀφήσω. Κατὰ τὴ στεριά νὰ κυττάξω, γιὰ κατὰ τὴ θάλασσα;

Στὶς 20 τοῦ Μαγιοῦ, τ' ἀπόγευμα, φανήκανε τέσσερα χριστιανικά καράβια γιὰ νὰ δώσουνε βοήθεια. Ἐρχόντανε πρύμα, μὰ σὰ φτάσανε κοντὰ στὴν Πόλη, ἔπεσε μὲ μιᾶς ὁ ἀγέρας καὶ καρφωθήκανε στὸν τόπο. Ὁ σουλτάνος σὰν εἶδε πῶς τὸν βοηθοῦσε ὁ προφήτης, πρόσταξε εὐθύς τὰ καράβια του νὰ κινήσουνε καταπάνω τους. Τὰ τούρκικα χυμίζανε μὲ τούμπανα καὶ μ' ἀλαλαγμὸ φοβερὸν, κ' ἔπιασε πόλεμος, ποὺ φοβηθήκανε ὡς καὶ τὰ ξύλα τ' ἄψυχα. Τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα χριστιανικά καράβια πάλευε ἄλλο μὲ πέντε, ἄλλο μὲ τριάντα κι' ἄλλο μὲ σαράντα τούρκικα. Ἡ θάλασσα ἔπηξε, πῶλεγες πῶς ἦτανε νησι δασωμένο ἀπὸ κατάρτια. Τρεῖς ὥρες ἦτανε κολλημένα, δίχως νὰ μπορέσουνε οἱ Τοῦρκοι νὰ τὰ πατήσουνε. Ἀπάνω στὰ τέσσερα καράβια ἔπεφτε βροχὴ ἀπὸ σαγίτες, βροχὴ ἀπὸ φωτιά, ποὺ σφεντονίζανε οἱ ζαροβοτάνες. Οἱ τσάγκρες ἀμολοῦσανε στουπιὰ ἀναμμένα, δεμένα ἀπάνω σε σαγίτες. Βουτηχτές βουτοῦσανε ἀποκάτω ἀπ' τὶς καρίνες καὶ πολεμοῦσανε νὰ τὰ τρυπήσουνε. Οἱ Χριστιανοὶ πάλι ἀδειάζανε ἀπάνω στοὺς Τούρκους λεβέτια μὲ κατράμι καὶ λυωμένο ξύγκι. Ὁ καπιτάν Φλικτανέλος κ' οἱ τρεῖς ἀντρειωμένοι σύντροφοὶ του ἀπὸ τᾶλλα τρία καράβια, ὁ Κατανέος, ὁ Νοβάρας κι' ὁ Βαλονάρης, πολεμοῦσανε σὰν λιοντάρια. Ἡ θάλασσα εἶχε γιομίσει ἀπ' τὰ κοντάρια κι' ἀπ' τὶς σαγίτες καὶ τὰ τούρκικα δὲ μπορούσανε νὰ κουνηθοῦνε. Πολλὰ ἀπὸ δαῦτα τρακάρανε καὶ βουλιάσανε, ἀλλὰ πάλι λαμπαδίσανε καὶ γινήκανε στάχτη. Ὁ κόσμος εἶχε μαζευτῆ καὶ κύτταζε ἀπὸ τὸ κάστρο. Ὁ σουλτάνος ἄφριζε, φώναζε, σὰ νᾶχε χάσει τὸ λογικὸ του. Στὸ τέλος, σὰν εἶδε πῶς θὰ ξεφεύγανε οἱ Χριστιανοὶ, καβαλλίκεψε τάλογό του, τὸ σπιροῦνισε καὶ χύμιξε μέσα στὴ θάλασσα, τραβώντας κατὰ τὰ καράβια, κι' ἀπὸ πίσω του πέσανε στὸ νερὸ οἱ πασάδες του. Οἱ ναῦτες, ποὺ δὲν ἦτανε μακρύτερα ἀπὸ μιὰ πετριά, βλέποντας τὸν ἀφέντη τους νὰ πέφτη στὸ νερὸ, ὠρμήσανε μὲ περισσότερη μανία στὴ φωτιά, μὰ ἀδιαφόρετα. Σὲ μιὰ στιγμή φύσηξε λίγος ἀγέρας καὶ τὰ τέσσερα καράβια περάσανε ἀνάμεσα στὰ τούρκικα, μπήκανε στὸ λιμάνι καὶ τὸ κλείσανε μὲ τὴν ἀλυσίδα. Μέσα σὲ τρεῖς ὥρες σκοτωθήκανε ἀπάνω ἀπὸ δώδεκα χιλιάδες, ὅπως λέγει ὁ Φραντζῆς, πρᾶγμα ἀπίστευτο.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ σουλτάνος εἶπε νὰ φέρουνε μπροστὰ του τὸ Μπαλτάογλου, τὸ ναύαρχο, κι' ἀφοῦ τὸν ἔβρισε, ὠρμησε νὰ κόψη τὸ κεφάλι του μὲ τὸ σπαθὶ του, μὰ κείνος ἔπεσε στὰ πόδια του καὶ τοῦπε: «Ἀφέντη μου, κύτταξε μὲ τὰ μάτια σου πῶς μονάχα στὸ καράβι μου ἀπάνω σκοτωθήκανε ἑκατὸ δεκαπέντε δοῦλοι τοῦ Προφήτη, κ' ἐγὼ δὲ ξεκόλλησα μηδὲ στιγμή ἀπὸ τὴν πρύμη τ' ἄπιαστου караβιού. Βουλιάσανε καὶ καήκανε τόσα καράβια καὶ τόσος κόσμος σκοτώθηκε, ποὺ φαίνεται πῶς ἦτανε θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ ξεφύγουνε οἱ γκισοῦρηδες. «Ὡστε, σὲ παρακαλῶ, πάψε τὸ θυμὸ σου καὶ συγχώρησέ με.» Ὁ Μεμέτης δὲν τὸν σκότωσε, μὰ τὸν ἔδειρε ἀλύπητα μὲ τὸ καμουτσί του ποῦχε χρυσὸ πόμολο καὶ τὸ βαστοῦσε πάντα στὸ χέρι του.

Ποῦ νὰ ξιστορήση κανένας, ἀκόμα καὶ μὲ δυὸ λόγια, τὸ πῶς πέρασε ὁ σουλτάνος τὰ καράβια τοῦ μέσα στὸ λιμάνι, κυλώντας τα ἀπάνω στὴ στεριά, ποὺ τὴν ἄλειψε μὲ ξύγκι, τὸ πῶς ὁ Γιουστινιάνης θέλησε νὰ κάψη τὴ νύχτα τὴν τούρκικη ἀρμάδα, μὰ οἱ Τοῦρκοι γκρεμίσανε ἓνα κανόνι ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ βουλιάσανε τὸ πυρπολικό, ἐπειδὴς ἦτανε προδομένο τὸ σχέδιο τῶν Χριστιανῶν. Σὰν ξημέρωσε σφάξανε μπροστὰ στὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων κατ' ἀπὸ τὸ κάστρο, τὰ παλληκάρια ποῦχανε πιασμένα. Μιὰν ἄλλη μέρα οἱ Ρωμιοὶ θελήσανε νὰ κάψουνε τὸ γεφύρι, ποῦχανε ρίξει οἱ Τοῦρκοι ἀπάνω στὸ λιμάνι. Προφτάσανε καὶ κάψανε μονάχα ἓνα καράβι τούρκικο, γιὰτὶ οἱ Τοῦρκοι βουλιάσανε μὲ τὶς πέτρες τὰ ἑλληνικά καΐκια. Τὴν ἄλλη μέρα πάλι σφάξανε ὅσους πιάσανε ἀπὸ βραδύς. Τότε κ' οἱ Ἕλληνες σκοτώσανε ἀπάνω στὸ κάστρο καμμιά διακοσοῦρια Τούρκους, ποῦχανε πιασμένους.

Στὶς ἑπτὰ βδομάδες, ἔστειλε ὁ σουλτάνος τὸ γαμπρὸ του Ἰσφεντιάρογλου στὸ βασιλιὰ Κωνσταντῖνο νὰ τοῦ πῆ νὰ πάψουνε τὸν πόλεμο καὶ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν Πόλη γιὰ νὰ μὴ χυθῆ ἄλλο αἷμα καὶ γιὰ νὰ μὴ σκλαβωθοῦνε τόσος λαός. Καὶ πῶς τὸν ἄφηνε νὰ πάρῃ μαζί του ὅ,τι ἤθελε καὶ νὰ πάγῃ νὰ βασιλέψῃ στὸ Μοριᾶ, δίχως νὰ τὸν πειράξῃ κανένας. Ὁ Παλαιολόγος ὅμως δὲν τὸ παραδέχτηκε κι' ἀποφάσισε νὰ σκοτωθῆ. «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι οὔτ' ἐμὸν ἐστὶ, οὔτ' ἄλλων τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γὰρ γνώμη πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν.»

Τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης

Ὁ σουλτάνος, σὰν γυρίσανε οἱ ἀπεσταλμένοι του καὶ τοῦ πήγανε τὴν ἀπόκριση τοῦ Παλαιολόγου, πῶς δὲν παραδίνει τὴν Πόλη, ἀποφάσισε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὴν πατήσῃ.

Στὶς 24 Μαγιοῦ πρόσταξε τοὺς τελάληδες καὶ διαλαλήσανε στὸ στρατόπεδο πῶς στὶς 29 θὰ γινότανε τὸ μεγάλο γιουρούσι (ἔφοδος) ἀπὸ στεριά κι' ἀπὸ θάλασσα.

Στὶς 26 καὶ στὶς 27 τὴ νύχτα, οἱ Τοῦρκοι ἀνάψανε τόσες φωπιές καὶ τόσα φανάρια, καὶ τέτοιες ἀγριοφωνές καὶ βουητὸ ἔβγαιναν ἀπ' τὸ στρατόπεδό τους, ποὺ οἱ χριστιανοὶ νομίσανε πῶς φτάσανε πιά τὰ συντέλειά τους.

Τὴ Δευτέρα, στὶς 28 Μαγιοῦ, ὁ σουλτᾶνος εἶπε καὶ διαλαλήσανε νὰ τοιμασθοῦνε οἱ στρατιῶτες γιὰ τὸν μεγάλο πόλεμο, νὰ λουστοῦνε ἑφτά φορές καὶ νὰ νηστεύουνε. Τοὺς ἔβγαλε κ' ἕναν λόγο καὶ τοὺς εἶπε πῶς σὰν πάρουνε τὴν Πόλη θὰ τοὺς τὴν ἀφήσῃ τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες, καὶ πῶς θὲ νᾶνε δικά τους ὅ,τι βροῦνε μέσα, χρυσάφι, ἀσήμι, φορέματα, ἄντρες, παιδιά καὶ γυναῖκες· καὶ πῶς ὅσοι εἶνε γιὰ νὰ σκοτωθοῦνε, καθὼς γίνεται πάντα στὸν πόλεμο, αὐτοὶ δὲ μποροῦνε νὰ ξεφύγουνε, γιατί εἶνε γραμμένο ἀπὸ πρὶν ἀπάνω στὸ κουτέλο τους, ὅπως λέγει ὁ Προφήτης· καὶ πῶς θὰ πᾶνε στὸν Παράδεισο νὰ τρῶνε καὶ νὰ πίνουνε παντοτεινὰ μαζὶ μὲ τὸν Προφήτη, καὶ νὰ κοιμοῦνται μὲ τὶς πιὸ ὁμορφες γυναῖκες. Οἱ Τοῦρκοι ἐνθουσιαστήκανε ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ βάλανε κάτι φωνές, πού πολλές γυναῖκες ἀποβάλανε.

Ἀπ' τὸ πρωὶ εἶχανε στὸ στρατόπεδο τοὺς μεγάλο σῦρε-φῆρε. Οἱ ντελάληδες τριγυρίζανε μὲ τούμπανα καὶ μὲ ζουρνάδες καὶ λέγανε: «Γειά σας, παιδιά τοῦ Προφήτη, αὔριο θὰ πιάσουμε τόσους χριστιανούς, πού θὰ πουλάμε δυὸ γιὰ ἕναν παρᾶ καὶ θὰ κάνουμε τὰ γένεια τοὺς σκοινιά γιὰ νὰ δέσουμε τοὺς σκύλους μας. Τὶς γυναῖκες τοὺς καὶ τὶς κόρες τοὺς θὰ τὶς ἀτιμάσουμε!» Ὅλη κείνη τὴν ἡμέρα τὰ κανόνια δουλέψανε ἀκατάπαυτα, μὰ οἱ χριστιανοὶ καταφέρνανε καὶ βουλώνανε τὰ γκρεμισμένα τειχὰ μὲ πέτρες καὶ μὲ χῶμα ἢ τὰ χτίζανε κιάλας. Πρὸς τὸ βράδυ οἱ Τοῦρκοι μεθύσανε καὶ κάνανε σὰν τρελλοὶ. Ἀνάψανε μεγάλες φωτιές στὴ στεριά κ' ἀμέτρητα φανάρια στὰ καράβια, κ' ἡ ἀναλαμπὴ ἔπεφτε ἴσαμε πέρα ἀπάνω στὴ στεριά τῆς Ἀνατολῆς. Ζουρνάδες καὶ τουμπελέκια χαλούσανε τὸν κόσμον, ντερβισιάδες χορεύανε, πῶλεγε πῶς ἄνοιξε ἡ γῆ καὶ βγήκανε οἱ δαιμόνοι.

Οἱ Χριστιανοὶ εἶχανε πέσει στὴν προσευχή. Μέρα νύχτα οἱ ἐκκλησιές ἦτανε γεμάτες κόσμον, τὸ πιὸ πολὺ γυναῖκες, κοπέλλες καὶ γρηές ἀλαλιασμένες, πού λέγανε πῶς ἦτανε διάβολοι μεταμορφωμένοι οἱ ἄγριοι αὐτοὶ ἀνθρώποι πού διψοῦσανε τὸ αἷμα τους. Ὁ κόσμος πίστευε πειὰ πῶς ἔφταξε ἡ μέρα πού θὰ κουρσεύανε οἱ Τοῦρκοι τὴν Πόλη, καὶ νὰ γίνουμε ὅσα προφήτεψε ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, πού τὸν βλέπανε στ' ἄγαλμα καβαλλάρη κοντὰ στὴν Ἁγία-Σοφία κ' ἔδειχνε μὲ τὸ χέρι κατὰ τὴν Ἀνατολή, σημεῖο πῶς ἀπὸ κεῖ θάρρη ὁ Τοῦρκος πού θὰ πάρῃ τὴν Πόλη. Κι' ἄλλη προφητεία ἔλεγε πῶς, σὰν βασιλέψῃ ἕνας βασιλιάς, πού θὰ λένε Ἑλένη τὴ μητέρα του, στὶς μέρες του θὰ σκλαβωθῇ ἡ Πόλη. Κι' ἄλλη τρίτη προφητεία πῶλεγε, πῶς ἄμα δεῖξῃ σημεῖο τὸ φεγγάρι στὸν οὐρανό, σὲ λίγες μέρες ἡ Πόλη θὰ χαλαστῇ. Λοιπὸν καὶ τὰ τρία αὐτὰ σημάδια εἶχανε ξεδιαλυθῇ. Γιατί καὶ τὸ βασιλέα τὸν λέγανε Κωνσταντῖνο κ' εἶχε μητέρα Ἑλένη, μὰ καὶ τὸ φεγγάρι εἶχε δεῖξῃ σημεῖο. Στὶς 22 Μαγιοῦ, τὴν πρώτη ὥρα τῆς νύχτας, τὸ φεγγάρι, ἀντὶ νᾶβγῃ στρογγυλό, βγήκε σὰν δρεπάνι καὶ στάθηκε ἔτσι ἴσαμε τρεῖς ὥρες μέσα στὸν οὐρανό, πού ἦτανε καθαρὸς σὰν κρούσταλλο. Ὑστερα λίγο λίγο γιόμισε ὁ γύρος του καὶ στὶς ἔξη ὥρες τῆς νύχτας εἶχε γίνῃ ὀλοστρογγυλό. Αὐτὸ τὸ σημεῖο εἰδοποίησε τὸν Παλαιολόγο, πῶς ἤγγικε τὸ τέλος τῆς βασιλείας του. Οἱ Χριστιανοὶ, σὰν τῶδανε, κόπηκε τὸ αἷμα τους.

Ὁ βασιλιάς πρόσταξε νὰ κάνουνε λιτανεῖα καὶ βγάλανε τὶς εἰκόνες καὶ μπροστὰ πηγαίνανε οἱ δεσποτάδες, οἱ παπάδες κ' οἱ καλογέροι κι ἀπὸ πίσω ὅσος κόσμος δὲν ἦτανε στὶς πόστες, κ' ὅλοι λέγανε «Κύριε ἐλέησον!»

Τὴ Δευτέρα τὸ βράδυ συναχτήκανε οἱ πολεμάρχιοι, οἱ στρατιῶτες κ' ὅλος ὁ λαὸς καὶ τοὺς μίλησε ὁ βασιλιάς νὰ μὴ χάσουνε τὴν ἐλπίδα τους στὸ Θεὸ καὶ στὴν Παναγιά. Τὰ λόγια του μᾶς τὰ κράτησε ὁ φίλος του ὁ Φραντζῆς, κ' εἶνε σὰν συναξάρι: «Ὑμεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες κ' ἐκλαμπρότατοι Δήμαρχοι καὶ γενναιοτάτοι συστρατιῶται καὶ πᾶς ὁ πιστὸς καὶ τίμιος λαός. Εἰξεύρετε, ὅτι ἐφθασεν ἡ ὥρα καὶ ὁ ἐχθρὸς τῆς πίστεως ἡμῶν θέλει στενοχωρήσει ἡμᾶς μετὰ πάσης τέχνης καὶ μηχανῆς, (... Ἐχω παραλείψει ἀνάμεσα ...) ὅπως, εἰ δυνατόν, ὡς ὄφεις ἐκχύση τὸ φαρμάκιον καὶ ὡς λέων ἀνήμερος καταπιῇ ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ, στήτε ἀνδρείως. Ἰδοῦ, σᾶς παραδίδω τὴν ἐκλαμπροτάτην καὶ περιφημον ταύτην Πόλιν, τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ βασιλεύουσαν τῶν πόλεων! Αὐτὸς ὁ ἀλιπτήριος Ἄμηνος πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἡμέρας ἄγει σήμερον ἀφοῦ, ἐλθὼν, μᾶς ἠπέλιψε. Τώρα δὲ, ἀδελφοί, μὴ δειλιάσετε. Ἡμεῖς γὰρ πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τὴν ἄμαχον δόξαν ἀνεθέμεθα, ἐκεῖνοι δὲ εἰς τὰ ὄπλα. Διό, συστρατιῶται, γίνεσθε ἔτοιμοι καὶ μεγαλόψυχοι διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. Μιμήθητε τοὺς ποτε τῶν Καρχηδονίων ἐλέφαντας, οἵτινες τοσοῦτον πλῆθος ἵππων Ρωμαίων διὰ μόνης τῆς θέας καὶ τῆς φωνῆς αὐτῶν ἐξεδίωξαν. Ἐὰν δὲ τὰ ἄλογα ζῶα ἐδίωξαν τοὺς ἐχθρούς, πόσον μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι εἴμεθα κύριοι τῶν ἀλόγων ζῶων καὶ ἀγωνιζόμεθα πρὸς χεῖρονας καὶ αὐτῶν τῶν ἄλογων ζῶων. Αἱ ρομφαῖαι σας καὶ τὰ τόξα σας καὶ τὰ ἀκόντια ἄς ριφθῶσι κατ' αὐτῶν, οὐχὶ ὡς κατ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς κατ' ἀγρίων χοίρων, διὰ νὰ γνωρίσωσιν οἱ ἀσεβεῖς ὅτι μάχονται πρὸς τοὺς κυρίου καὶ αὐθέντας αὐτῶν, πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων.»

Πολὺ μεγάλο παράπονο ἔχουν τὰ λόγια, πού λέγει γιὰ τὴν Παναγιά καὶ γιὰ τὴν Πόλη, τὴν ἀγαπημένη τῆς πολιτεία. Θαρρεῖς πῶς μοιρολογᾷ τὴν κόρη του: «Τὸ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν· ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων· τὸ καύχημα πάντων ὅσοι ζῶσιν ὑπὸ τὴν ἡλίου Ἀνατολήν. Ζητεῖ δὲ (ὁ Ἄμηνος) πῶς νὰ εὖρη καιρὸν νὰ ἀφανίσῃ ὡς ρόδον τοῦ ἀγροῦ τὴν ποτὲ περιφανῆ καὶ ἀνθίζουσαν ταύτην τῶν πόλεων βασιλεύουσαν.»

Ὑστερα γυρίζει καὶ λέγει στοὺς Βενετσάνους, πού στεκόντανε στὰ δεξιά του: «Ἐνετοὶ εὐγενεῖς, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ἐν Χριστῷ, ἄνδρες ἰσχυροὶ! Τὴν σήμερον παρακαλῶ νὰ ὑπερασπισθῆτε μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς σας τὴν πόλιν ταύτην, γνωρίζοντες, ὅτι δευτέραν πατρίδα καὶ μητέρα ἔχετε αἰωνίως.»

Στὸ τέλος γυρίζει καὶ λέγει σ' ὅλο τὸ λαό: «Καιρὸν δὲν ἔχω νὰ σᾶς εἶπω περισσότερα. Ἰδοῦ τὸ τεταπεινωμένον μου τοῦτο σκῆπτρον εἰς τὰς χεῖρας πάντων ὑμῶν ἀνατίθημι. Φυλάξατέ το μετ' εὐνοίας! Πολὺ δὲ παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ δεῖξητε τὴν πρέπουσαν εὐπειθειαν...»

Ὁ βασιλιάς ἔκλαιγε, ἔκλαιγε κ' ὁ λαὸς καὶ φώναξε: «Ἄς πεθάνουμε γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ καὶ γιὰ τὴν πατρίδα μας!» Ἀγκαλιαζόντανε καὶ συγχωριόντανε. Ὑστερα τραβήξανε στὴν Ἁγία-Σοφία. Κόσμος, παλαβωμένος ἀπ' τὸ

φόβο, τήν είχε γιομίσει κ' οι καμάρες αντιλαλούσανε από τὸ θρήνο. Οι γυναῖκες κλαίγανε σιγανά, τὰ παιδιά ξεφωνίζανε κ' ὄλοι τρέμανε σάν τὰ καλάμια. Ποιά καρδιά δὲ θὰ ράγιζε! «Εἶ καὶ ἀπὸ ξύλον ἄνθρωπος ἢ ἐκ πέτρας ἦν, οὐκ ἐδύνατο μὴ θρηνηῖσαι.» Οἱ διάκοι λέγανε μπροστὰ στὴν Ἁγία Πόρτα τὰ Εἰρηνικά, μὰ ἡ ὄχλοβοή δὲν ἄφηνε ν' ἀκουστῆ ἢ φωνῆ τους. Σὰν ἀρχίσανε οἱ ψαλτάδες, τὸ Κοινωνικὸ «Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος, ἀλληλοῦϊα», ὁ βασιλιάς τράβηξε κατὰ τὸ τέμπλο, ντυμένος μὲ τὰ τριμμένα ροῦχα του, δακρυσμένος, μαραζωμένος, μὲ γένεια καὶ μαλλιά ἀχτένιστα σάν βαρυποινίτης, κ' ἔπεσε στὰ γόνατα μπροστὰ στὰ εἰκονίσματα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγιάς μ' ἀναστεναγμούς, μουρμουρίζοντας: «Ἐκύκλωσαν αἱ τοῦ βίου μὲ ζάλοι ὡς περ μέλισσαι κηρίον, Παρθένε, καὶ τὴν ἐμὴν κατασχούσαι καρδίαν καταπιτρώσκουσι βέλει τῶν θλίψεων.» Καὶ σάν ἐβγήκε ὁ Πατριάρχης μὲ τὸ ποτήρι, πῆγε καὶ μετὰλαβε κ' ὕστερα γύρισε κατὰ τὸ λαὸ κ' εἶπε: «Χριστιανοί, συγχωρήστε τὴν ἁμαρτίαν μου, κ' ὁ Θεὸς ἂς συγχωρέσῃ τὴν δικήν σας!» Κι' ὁ κόσμος μὲ μιὰ φωνὴ φώναξε: «Συγχωρεμένος!» Μέσα στ' Ἅγιο Βῆμα ὁ Πατριάρχης, σκυμμένος ἀπάνω στὰ τίμια δῶρα, μνημόνευε: «Μνήσθητι, Κύριε, τῆς πόλεως, ἐν ἣ παροικούμεν, καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας, καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς. Μνήσθητι, Κύριε, πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοῦντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν μεμνημένων τῶν πενήτων, καὶ ἐπὶ πάντας ἡμᾶς τὰ ἐλέη σου ἐξαπόστειλον.»

Σὰν τελείωσε ἡ λειτουργία, ἦτανε νύχτα. Ὁ βασιλιάς πῆγε στὸ παλάτι καὶ κάθησε λίγη ὥρα γιὰ νὰ συγχωρεθῆ μὲ τοὺς δικούς του καὶ μὲ τοὺς ὑπηρέτες του. «Ἐν τῇδε τῇ ὥρᾳ τὴν διηγήσεται τοὺς τότε κλαυθμούς καὶ θρήνους, τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ;» Καὶ σάν τοὺς ἀποχαιρέτισε, καβαλλίκεψε τ' ἀλόγο του μαζὶ μὲ τὴ συνοδεία του καὶ ἐπιθεώρησε τὸ κάστρο γιὰ νὰ δῆ ἂν εἶνε στὸν τόπο του ὁ καθένας. Ὅλοι βρισκόντανε στὴς πόστες τους, κ' οἱ πόρτες ἦτανε καλὰ ἀμπαρωμένες. Φτάνοντας στὴν πόρτα Καλιγαρία, ἀνέβηκε μοναχὸς ἀπάνω στὸ κάστρο, ἔχοντας μαζὶ του τὸ Φραντζῆ, τὸν μπιστεμένο φίλο του, κ' ἀκούσανε ἀπ' ὄξω βουὴ καὶ φωνές πολλές, κ' οἱ φύλακες τοὺς εἶπανε πῶς ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ νύχτωσε οἱ Τοῦρκοι ἔτσι βουίζανε, γιατί κουβαλοῦσανε κοντὰ στὸ κάστρο τὴν μηχανὴν καὶ τὴν σκάλες. Τὴν ὥρα, ποὺ φώναξε πρώτη φορὰ ὁ κόκκορας, ἔφταξε ὁ βασιλιάς στὴν πόρτα τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

Στὸ δεύτερο λάλημα τοῦ πετεινοῦ ἄρχισε ὁ πόλεμος. Οἱ Τοῦρκοι ξαμολυθῆκανε ἀπὸ παντοῦ σάν ἄγρια βουβάλια, βγάζοντας ἀφρούς ἀπ' τὰ στόματά τους. Τέτοιο οὐρλιασμα καὶ ποδοβολητὸ ἐβγαίνει ἀπὸ κείνο τ' ἀμέτρητο κοπάδι καὶ τόσο πατιρντι κάνανε τὰ τούμπανα, οἱ ζουρνάδες κ' οἱ ντερβισάδες, π' ἀντιπαλήσανε ὀλοτρόγυρα τὰ βουνά, σὰ νὰ γκρεμιζόντανε. Τοῦτοι, ποὺ κάνανε τὸ πρῶτο ρεσάλτο, ἦτανε οἱ πειὸ πολλοὶ χριστιανοί, ποὺ δουλεύανε στὸ σουλτάνο μὲ τὸ στανιὸ, καὶ τοὺς ἔρριξε πρῶτους στὴ φωτιά, γιὰ νὰ πάρουνε ὅλη τὴ μπόρα. Κουβαλοῦσανε σκάλες ἀναριθμητές καὶ τὴν ἀκουμποῦσανε στὸν τοῖχο, μὰ οἱ Ἕλληνες τοὺς γκρεμιζανε καὶ ρίχνανε μεγάλες πέτρες ἀπὸ πάνω τους καὶ τοὺς σκοτώνανε. Τὸ χαντάκι γιόμισε σκοτωμένους καὶ λαβωμένους. Ὅσοι γλυτώνανε, θέλανε νὰ στρίψουνε πίσω, μὰ οἱ γενισάροι τοὺς λιανίζανε μὲ τὰ γιαταγάνια, ὅπου, βλέποντας πῶς κ' ἔτσι κι ἄλλοιῶς θὰ πεθαίνανε, γυρίζανε καὶ πολεμοῦσανε. Στὸ μεταξύ ἄρχισε νὰ γλυκοχαράζῃ καὶ νὰ σβύνουνε τᾶστρα ἓνα ἓνα.

Σὰν τσακισθῆκανε τοῦτοι οἱ πρῶτοι, χυμήξανε ἄλλοι πειὸ λυσσασμένοι, σάν τὰ πεινασμένα λιοντάρια ποὺ πέφτουνε ἀπάνω σε λάφια.

Κι' αὐτοὶ στεριώσανε πλῆθος σκάλες κ' ἀνεβαίνανε ἀπάνω μ' ἀλαλαγμὸ πολλύν. Μὰ πάλι οἱ χριστιανοὶ τοὺς γκρεμίσανε καὶ μὲ τὴν σαγιτέ καὶ μὲ τὰ μικρὰ κανόνια ποῦχανε, σκοτώσανε τόσοσους Τοῦρκους, ποὺ στοιβαστήκανε ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον σάν σακκιά. Δὲν προφτάζανε νὰ φχαριστήσουνε τὸ Θεὸ κ' ἔπεσε ἀπάνω στὸ κάστρο τρίτο κοπάδι, τὸ πειὸ μανιασμένο μὲ φωνές φοβερές καὶ μὲ τούμπανα, κατὰ τὰ συνηθισμένα. Αὐτοὶ ἦτανε τ' ἄνθος, οἱ διαλεχτοὶ τοῦ σουλτάνου, οἱ γενισάροι, οἱ σουμπασιδες καὶ τέλος οἱ πειὸ ἀντρεϊωμένοι Τοῦρκοι. Μ' ὄλο ποὺ οἱ Ἕλληνες ἦτανε τσακισμένοι ἀπ' τὴν κούραση, μπορέσανε καὶ βαστάξανε καὶ τούτη τὴ φορά. Κάψανε τὴν μηχανὴν, τσακίσανε τὴν ἀνεμόσκαλες, μ' ἓναν λόγο τέτοιο φονικὸ κάνανε, ποὺ γιὰ μιὰ στιγμή οἱ Τοῦρκοι δειλιάσανε καὶ λίγο ἔλειψε νὰ γυρίσουνε τὴν πλάτες. Μὰ ὁ σουλτάν Μεμέτης ἔπεσε ὁ ἴδιος ἀπάνω τους μὲ τὸ γιαταγάνι στὸ χέρι, κ' ἄλλους ἔσφαξε, ἄλλους πλήγωνε. Τὸ ἴδιο κάνανε κ' οἱ ἀξιωματικοὶ του μὲ τὰ καμουτσιὰ καὶ μὲ μεγάλες φωνές, σὰ νὰ σαλαγοῦσανε κανένα κοπάδι καμήλες. Οἱ ζεμπέκηδες βγάλανε πάλι μιὰ φωνὴ ἴσαμε τὸν οὐρανὸ, δίνοντας κουράγιο ὁ ἓνας στὸν ἄλλο κ' ὠρμήσανε ἀπάνω στὸν τοῖχο. Οἱ πειὸ ἄφοβοι κ' οἱ πειὸ δυνατοὶ ἀνεβαίνανε ὁ ἓνας ἀπάνω στοὺς ὤμους τ' ἄλλουνοῦ κ' ἔτσι κάνανε σκάλες καὶ φτάνανε ἴσαμε τὸ φρύδι τοῦ τοίχου, πῶξανε τὸ μεγάλο κάστρο ἀπ' ἔξω, καὶ ποὺ ἦτανε χαμηλότερο. Κι' ἅμα βρεθῆκανε κάμποσοι ἀνεβασμένοι ἐκεῖ ἀπάνω, γίνηκε πόλεμος σκληρὸς καὶ σκοτωμὸς ἀλύπητος κ' ἀπὸ τὴν δυὸ μεριές. Οἱ Ῥωμιοὶ ἀρχίσανε νὰ παραδίνουνε. Τότε ὁμως ὁ Θεόφιλος Παλαιολόγος κ' ὁ Δημήτρης Κατακουζηνὸς ὠρμήσανε καὶ γκρεμίσανε τοὺς Τοῦρκους καὶ τοὺς σκοτώσανε. Ὁ βασιλιάς ἔτρεξε πρὸς αὐτὸ τὸ μέρος κ' ἐπίασε καὶ φώναξε γιὰ νὰ τοὺς δώσῃ καρδιά: «Ἀδέρφια μου, βαστάτε γερά, γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ! Βλέπω πῶς οἱ ὄχτροι δειλιάζουνε καὶ διασκορπίζονται, γιατί δὲν ἔρχονται μὲ τάξη, ὅπως συνηθίζετε!»

Τότες ἀρχίσανε νὰ χτυπᾶνε οἱ καμπάνες σ' ὅλη τὴν πολιτεία. Θρήνος καὶ κλαυθμὸς ἐβγαίνει ἀπὸ παντοῦ. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά εἶχανε γίνει σάν κερένια ἀπὸ τὸ φόβο τους, ὅσο ἀκούγανε ἐκεῖνες τὴν φωνὴν, ποὺ δὲ βγαίνανε ἀπὸ λαρυγγία ἀνθρώπινα, μὰ ἀπὸ θηρία. Ἄντρες καὶ γυναῖκες ἦτανε γονατιστοὶ καὶ κλαίγανε καὶ παρακαλοῦσανε τὸ Θεὸ νὰ τοὺς λυπηθῆ.

Στὸ μεταξύ οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦσανε μὲ τὴν ἴδια καὶ περισσότερη μανία. Ὁ μεγάλος τράκος γινότανε κοντὰ στὴν πόρτα τοῦ Ῥωμανοῦ, ποὺ βρισκότανε ὁ Παλαιολόγος, καὶ ρίχνανε σαγιτέτες ἀμέτρητες σάν τὸν ἄμμο τῆς θάλασσας καὶ κάμποσες μπάλλες μὲ τὰ κανόνια. Τὸ μεγάλο κανόνι, ποὺ τὸ λένε χωνεῖα οἱ παλιοὶ ἱστορικοὶ, σφεντόνιζε κάθε τόσο κ' ἀπὸ μιὰ κοτρώνα ποῦχε βάρους διακόσες λίτρες. Ὁ Βενετσάνος Νικολὸς Μπάρμπαρας λέγει πῶς οἱ μπάλλες κ' οἱ πέτρες κ' οἱ σαγιτέτες, ποῦχανε πέσει μέσα στὴ χαμηλὴ μάντρα τοῦ κάστρου, ἦτανε νὰ φορτώσῃ ἀπάνω ἀπὸ

ὀγδόντα καμήλια, κ' ὄσες εἶχανε πέσει μέσα στοῦ χαντάκι ἦτανε γιά νά φορτώσης ἴσαμε εἴκοσι καμήλια. Μιά ἀπ' αὐτές τίς μπάλλες ἀνοίξε μιά σκισμάδα στή μάντρα τοῦ χαμηλοῦ κάστρου καί σήκωσε τέτοιο καπνό καί τέτοιο χῶμα, πού δέ φαινότανε τίποτα. Οἱ Τοῦρκοι, βοηθούμενοι ἀπ' τόν καπνό, μπήκανε στοῦ μικροῦ κάστρου ἴσαμε καμμιά τρακοσαριά, μὰ οἱ Χριστιανοί γλήγορα τοὺς διώξανε καί κόψανε τὸν πεῖο πολλούς. Αὐτὸ δυνάμωσε γιά λίγο τὴν καρδιά τους. Μὰ σὲ λίγο ξαναμπήκανε πάλι οἱ Τοῦρκοι, καί τούτη τὴ φορά γιόμισε ὁ τόπος, ἀπὸ τριάντα χιλιάδες. Ἦτανε μεθυσμένοι ἀπ' τὸ αἶμα, κ' ἀνεβαίνανε ποδοπατώντας καί σπρώχνοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλον σὰν ἀγριοκάτσικα. Βγάζανε τέτοια γαυγίσματα, πῶλεγε πῶς εἶνε ἡ κόλαση. Κι' ἀφοῦ σκοτωθήκανε πολὺ πλῆθος, κρατήσανε τὸ μικρὸ τὸ κάστρο καί σὲ λίγο εἶχανε ἔμπει μέσα στὴν πρώτη μάντρα περισσότεροι ἀπὸ ἑβδομήντα χιλιάδες. Οἱ σκοτωμένοι κειτόντανε κουβάρες σὰν σακκιά.

Ἀπάνω σ' αὐτὰ πληγώθηκε στοῦ ποδάρου ὁ στρατηγὸς Γιουστινιάνης. Μὲ μιὰς μαθεύτηκε τούτη ἡ δυστυχία ἀπὸ τὴν μιά ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη κ' ὄλοι μαραθῆκανε. Ὁ βασιλιάς ἔφταξε, καί βλέποντας τοὺς στρατιῶτες φοβισμένους καί τὸ Γιουστινιανὸ νᾶνε σαστισμένους καί νά θέλη νά τραβηχθῆ ἀπ' τὸ κάστρο, τοῦ λέγει: «Ἀδερφέ μου, τί κάνεις; γύρισε πίσω στὴν πόστα σου γιά τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· ἡ λαβωματιά σου δὲν εἶνε βαρειά. Ἀπάνω σε τούτη τὴ στιγμή μᾶς ἀφήνεις πῶχουμε περισσότερο τὴν ἀνάγκη σου; στὰ χέρια τὰ δικά σου κρέμεται ἡ Κωνσταντινούπολη!» Μὰ ὁ Γιουστινιανός, πού στάθηκε πάντα παλληκάρου, εἶχε πάθει μεγάλη ταραχὴ κ' ἔφυγε. Πέρασε στοῦ Γαλατᾶ καί κεῖ πέρα πέθανε σὲ λίγες μέρες.

Οἱ Τοῦρκοι καταλάβανε πῶς κάτι ἔτρεχε στοῦ μέρος τῶν Γραικῶν καί πήραν τὰ μπρός. Τότες ἕνας γενίσαρος φοβερὸς, Χασάνης Λουπαδίτης λεγόμενος, πήδηξε πρῶτος ἀπάνω στοῦ μεγάλο κάστρο, βαστώντας μὲ τόνα χέρι τὸ σκουτᾶρι του (ἀσπίδα) ἀπὸ τὸ κεφάλου του κ' ἀπὸ τᾶλλο τὸ σπαθί του. Ἀπὸ πίσω του σκαλώσανε εὐθύς καμμιά τριανταριά σύντροφοί του. Οἱ Χριστιανοί γκρεμίσανε τοὺς μισοὺς κ' ὁ ἴδιος ὁ Χασάνης ἔπεσε χάμω, βαρεμένος ἀπὸ τίς πέτρες, πού ρίχνανε βροχὴ οἱ Γραικοί. Μ' ὄλα ταῦτα πάλι ξανασηκώθηκε ἀπάνω στοῦ γόνατό του καί πολέμαγε. Μὰ τοῦπεσε τὸ σκουτᾶρι κ' εὐθύς γιόμισε τὸ κορμί του ἀπὸ σαγίτες καί ξεψύχησε. Ὡς νά σκοτωθῆ αὐτός, εἶχανε ἀνεβῆ πολλοὶ Τοῦρκοι στοῦ μεγάλο κάστρο. Μέσα στὴν ὄχλοβὴ κάποιοι ἀπὸ δαύτους κατεβήκανε ἀπὸ μέσα καί βγάλανε τίς ἀμπάρες. Τότες ἀκουστήκανε ἀπὸ παντοῦ φωνές φοβερές: «Ἡ Πόλη πατήθηκε!» Ὁ κόσμος ἔτρεχε στὴ θάλασσα νά γλυτώσῃ.

Κεῖνη τὴν ὥρα ἔβγαине ὁ ἥλιος. Οἱ Τοῦρκοι μπαίνανε σὰν ποτάμι ἀφρισμένο ἀπὸ τὰ κάστρα κ' ἀπὸ τὴν πόρτα. Οἱ Χριστιανοὶ ἀπελπισμένοι πέφτανε μὲ σφαλιχτὰ μάτια ἀπάνω τους, κ' ἔγινε τέτοιος σκοτωμός, πού τὸ αἶμα ἔτρεχε νά κολυπήσῃ δαμάλι. Ὁ βασιλέας, παραμιλώντας ἀπ' τὴν ἀπελπισία του, χύμηξε στὴν πόρτα μὲ τὰ παλληκάρια του κ' ἔπεσε μέσα στοῦ πεῖο πηχτὸ τουρκομάνι, βαρώντας μὲ τὸ σπαθί του. Ὁ Δὸν Φραγκίσκος ὁ Τολεδάνος, πῶλαχε νᾶνε στοῦ δεξί του χέρι, ἔχασε τὸ σπαθί του καί χύθηκε καί ξεσκιζε τοὺς Τοῦρκους μὲ τὰ νύχια καί μὲ τὰ δόντια. Ὁ Θεόφιλος Παλαιολόγος, βλέποντας ματωμένο τὸ βασιλέα, ἔβαλε μιά φωνὴ κ' ἔκραξε κλαίγοντας: «Θέλω ν' ἀποθάνω κ' ὄχι νά ζήσω!» Ὁ Γιάννης ὁ Δαλμάτης κ' ἄλλοι πολλοὶ ἐκεῖ βουλιάσανε καί χαθήκανε. Ὁ βασιλιάς βλέποντας πῶς ἀπόμεινε μονάχος ζωντανός, φώναξε: «Δὲν ὑπάρχει Χριστιανὸς νά κόψῃ τὸ κεφάλου μου!» Τὴν ἴδια τὴν στιγμή τὸν βαρέσανε δυὸ Τοῦρκοι, ὁ ἕνας στοῦ πρόσωπο κ' ὁ ἄλλος στὸν ὦμο. Τὸ κορμί του κύλησε κ' ἀνακατεύτηκε μέσα στοῦ σωρὸ πῶφραξε τὴν πόρτα.

Τὸ κούρσεμα τῆς Πόλης

Σὰν πατήθηκε πειὰ ἡ πόρτα τοῦ Ῥωμανοῦ καί σκοτώθηκε ὁ βασιλιάς, οἱ Τοῦρκοι γιουργιάρανε μέσα στὴν Πόλη σὰν τ' ἀγριεμένο ξεροπόταμο πού κατεβαίνει στενεμένο ἀνάμεσα στ' ἀψηλὰ βράχια, ὕστερ' ἀπὸ νεροποντὴ. Δὲ μπαίνανε ἑκατὸ-ἑκατὸ, μηδὲ διακόσιοι, μὰ χιλιάδα ἀπάνω στὴ χιλιάδα. Τέτοια ἦτανε ἡ μανία τους μὴ δὲν προφτάξουνε νά κουρσέψουνε, πού ἀπ' τὸ στρίμωγμα λαβωνόντανε συναμεταξύ τους καί πολλοὶ σκάσανε ποδοπατημένοι ἀπ' τοὺς δικούς τους. Καί σὰ μπαίνανε μέσα στοῦ κάστρο, σκορπίζανε ἄλλος ἐδῶ, ἄλλος ἐκεῖ, κοπάδια-κοπάδια, σφάζοντας ὅποιον βρῖσκανε μπροστὰ τους, εἴτε γυναίκα, εἴτε παιδί, εἴτε ἄντρα.

Τὸ μεγάλο μακελειὸ βάσταξε ἀπ' τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἴσαμε τὸ μεσημέρι. Πολλοὶ χριστιανοὶ κρυφθήκανε μέσα σὲ λαγούμια καί σὲ σηλιές κ' ὕστερὰ τους βρῆκανε καί τοὺς σκλαβώσανε.

Φτάνοντας οἱ Τοῦρκοι στὴν πλατεία, ἀνεβήκανε στὸν πύργο καί κατεβάσανε τὴ βυζαντινὴ σημαία καί τὴ σημαία τ' ἀγίου Μάρκου καί ἰσάρανε στὸν τόπο τους τὸ σαντάρδο τοῦ σουλτάνου. Τὰ κάστρα ἀπὸ τὴ μίαν ἄκρη ἴσαμε τὴν ἄλλη πέσανε στὰ χέρια τοῦ Τοῦρκου. Μονάχα οἱ Κρητικοί, πού βρισκόντανε μέσα στοὺς πύργους τοῦ Λέοντα καί τοῦ Βασιλείου, βαστήσανε τὸν πόλεμο ἴσαμε τὸ μεσημέρι. Ὁ σουλτάν Μεμέτης σὰν τᾶκουσε θαύμασε τὴν παλληκαριά τους καί τοὺς ἄφησε νά φύγουνε στὴν πατρίδα τους, παίρνοντας μαζί τους ὅ,τι εἶχανε ἀπάνω τους.

Ὅπως εἶπα πρῶτύτερα, πολὺς κόσμος ἔτρεξε στὴ θάλασσα νά γλυτώσῃ, μὰ ἔπεσε μαζεμένος στὰ καράβια καί πολλὰ βουλιάσανε καί πνιγήκανε πολὺς λαός. Οἱ πορτιέρηδες, βλέποντας τὸν κόσμο πού ὠρμούσε δεξ' ἀπὸ τίς πόρτες, θυμηθήκανε ἕνα παλιὸ ρητὸ πῶλεγε πῶς ἡ πόλη θὰ ξαναπαιρότανε ἀπ' τὰ χέρια τῶν Τοῦρκων ἂν γυρίζανε πίσω οἱ Χριστιανοί, κλειδώσανε τίς πόρτες καί ρίξανε τὰ κλειδιά δεξ' ἀπ' τὸ κάστρο. Τότε δὲ φούντωσε ἡ σφαγὴ, πού δὲ μπορεῖ νά τὴ χωρέσῃ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσοι γλυτώσανε χάσανε τὰ φρένα τους καί τρέχανε νά κλειστοῦνε στὴν Ἁγία-Σοφία. Κεῖνη τὴν ὥρα ἦτανε πῶχαν' ἡ μάννα τὸ παιδί καί τὸ παιδί τὴ μάννα. Θεὲ μεγαλοδύναμε, ἀπάνω σ' αὐτοὺς τοὺς συμφοριασμένους ἔπεσε ὅλη ἡ ὀργὴ σου! Μερμηγκιά ἀμέτρητη πλημμύρισε τὴν ἐκκλησιά, ἀπάνω, κάτω, στοῦ νάρθηκα, στ' ἅγιο βῆμα, σὲ κάθε μεριά. Σφαλίζανε τίς πόρτες καί παρακαλοῦσανε μὲ μεγάλες φωνές τὸ Θεὸ νά τοὺς λυπηθῆ. Οἱ κουμπέδες κ' οἱ θεόρατες καμάρες ἀντιβουίζανε καί ρίχνανε πιὸ πολλὴ τρομάρα στίς

καρδιές τῶν κοριτσιῶν· τὰ μικρὰ παιδάκια ξεψυχούσανε ἀπ' τὸ φόβο τους. Σὲ λίγο φτάσανε οἱ Τοῦρκοι καὶ πιάσανε νὰ βαρᾶνε μὲ τοὺς μπαλτάδες τὶς πόρτες. Τὸ κοπάδι, ποὺ ἦτανε μαντρισιμένο μέσα βέλαζε λυπητερὰ σὲ κάθε τσεκουριά.

Ποιά γλώσσα μπορεῖ νὰ πῆ τί γίνηκε σὰν μπήκανε μέσα οἱ Τοῦρκοι, βαστώντας στὰ χέρια τους ἄλλοι ματωμένα μαχαίρια μιὰ ὄργυια μάρκος, ἄλλοι πελέκια ἀκονισμένα, ἄλλοι κοντάρια, π' ἀστράφτανε οἱ σουβλερές μύτες τους. Ἡ ἐκκλησιά πιτσιλιστήκε ἀπ' τὰ αἵματα σὲ δυὸ μπόγια ὕψος, πῶλεγες πὼς ἦτανε χασάπικο. Ὅσοι ἀπομείνανε ζωντανοὶ εἶχανε τρελλαθῆ. Οἱ Τοῦρκοι δένανε τοὺς ἄντρες μὲ σκοινιά, τὶς γυναῖκες μὲ τὶς ζῶνες τους. Ἔβλεπες ἀφεντάδες δεμένους πιστάγκωνα μαζί μὲ τοὺς ὑπηρέτες, κυράδες μὲ τὶς δοῦλες, παπάδες μὲ γρηές, δεσποτάδες, παλληκάρια βουτημένα στὸ αἷμα. Ὁ ἓνας μπροστὰ στὸν ἄλλον βιάζανε τὶς γυναῖκες, ἀνάμεσά σε κουφάρια καὶ σὲ λαβωμένους ποὺ μουγκρίζανε. Ἄλλοι πάλι ἀπὸ κείνα τ' ἀγρίμια ξεγυμνώνανε τὴν ἐκκλησιά. Μέσα σὲ μιὰ ὥρα ἀπομείνανε μονάχα οἱ τοῖχοι. Δὲν ἀφήσανε μηδὲ καντήλι, μηδὲ δισκοπότηρο, μηδὲ βαγγέλιο, μηδὲ εἰκόνα, μηδὲ ροῦχα, τίποτα! Πῶς περνᾷ ἡ ἀκρίδα ἀπὸ νὰ καταπράσινο περιβόλι κ' ὕστερα, σὰν κἀνὴ φτερά, ἀφήνει χῶμα μοναχό, ἔτσι ἀπόμεινε κ' ἡ Ἁγία-Σοφία ξεγυμνωμένη.

Τὸ μαχαίρι κ' ἡ φωτιά βάσταξε τρία μερόνυχτα, ὅπως εἶχε ταμένο στοὺς στρατιῶτες του ὁ σουλτάνος. Ἡ ἀπέραντη Κωνσταντινούπολη ἀντιλαλοῦσε μέρα νύχτα. Τὶ αἷμα καὶ τὶ δάκρυα χυθήκανε! Χιλιάδες καρδιές χτυπούσανε, τέτοια συμφορὰ δὲ μπορεῖ νὰ τῆ συλλογισθῆ ἄνθρωπος. Ἄλλοι σφαζόντανε πρὶν πᾶνε στὰ σπιτία τους, ἄλλοι καταφέρνανε νὰ φτάξουνε στὰ δικά τους μὰ δὲ βρίσκανε τὰ παιδιὰ τους καὶ τὶς γυναῖκες τους. Ἀντρόγυνα χωριζόντουσαν, ὁ ἓνας Τοῦρκος ἔσερνε τὸν ἄντρα κ' ὁ ἄλλος τὴ γυναῖκα. Τὰ παιδιὰ τὰ ξεκολλούσανε ἀπ' τὸ λαιμὸ τῆς μάνας, τὰ κορίτσια τὰ σέρνανε ἀπ' τὰ μαλλιά μέσα στὸ δρόμο. Πεινασμένα σκυλιὰ πίνανε τὸ αἷμα π' ἄχνιζε μέσα στὰ χαντάκια. Πειὸ πολλὰ ἦτανε τὰ κομμένα κεφάλια, ποὺ κειτόντανε στὸ χῶμα, παρὰ οἱ πέτρες τῆς γῆς. Φρόνιμες νοικοκυράδες, ποὺ δὲν τὶς εἶχε δῆ ὁ ἥλιος, ἀτιμαζόντανε γυμνές μέσα στὶς πλατεῖες. Παπάδες περπατούσανε βιαστικά, φορτωμένοι μὲ βαρεῖα σεντούκια, ποὺ τοὺς τᾶχανε φορτωμένα οἱ ζεμπέκηδες καὶ τοὺς δέρνανε σὰν γαῖδουρία καὶ τοὺς τραβούσανε μὲ τὸ καπίστρι ποῦχανε περασμένο στὸ λαιμὸ τους. «Καὶ ἦν ἰδεῖν ὄρμαθους ἐξερχομένους ἀπειρους ὡσπερ ἀγέλας».

Στὰ καράβια δὲν εἶχε ἀπομείνει μηδὲ ἓνας Τοῦρκος, γιατί ριχτήκανε στὸ πλιάτσικο. Μὲ μεγάλη μανία γυρεύανε νὰ βροῦνε τὰ γυναικεῖα μοναστήρια, τὰ πατούσανε καὶ κουβαλοῦσανε τὶς καλογρηές μέσα στὰ καράβια κ' ἐκεῖ ὁ διάβολος πειὰ μπορεῖ νὰ πῆ τὸ τί γίνηκε. Πολλές γυναῖκες, γιὰ νὰ ξεφύγουνε τὴν ἀτιμία, πέσανε καὶ πνιγήκανε στὴ θάλασσα καὶ στὰ πηγάδια.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχανε τούτη τὴ συνήθεια· ἅμα μπαίνουνε μέσα σ' ἓνα σπιτί γιὰ νὰ κουρσέψουνε, στήνανε μιὰ σημαία ἀπάνω στὰ κεραμιδία. Οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, βλέποντας τούτη τὴ σημαία, δὲ μπαίνουνε ποτὲ μέσα, μὰ τραβούσανε πάρα πέρα, νᾶβρουνε ἄλλο σπιτί λεύτερο. Ἰσαμε διακόσες χιλιάδες τέτοια κουρέλια σαλεύανε ἀπάνω στὴν Πόλη, γιατί οἱ Τοῦρκοι βάζανε πολλὰ παντιέρες στὸ ἴδιο σπιτί γιὰ νὰ κάνουνε πανηγύρι.

Ὅλη τὴ μέρα σφάζανε. Τόσο μουσκεμένη ἦτανε ἡ γῆς, πῶλεγες πὼς ἔβρεξε αἷμα, κ' ὅπου ἔβρισκε χαντάκι τὸ αἷμα ἔτρεχε σὰ νᾶτανε βροχονέρι. Τὰ κουφάρια τὰ ρίχνανε στὸ μπουγάζι τοῦ Βοσπόρου, καὶ τὸ ρέμα τὰ κατρακυλοῦσε σὰ νᾶτανε πεπόνια, Χριστιανοὶ-Τοῦρκοι ἀνακατεμένοι.

Ὁ σουλτάνος δὲ μπήκε μέσα στὴν Πόλη μὲ τὸ στρατό, παρὰ ἀπόμεινε στὸ στρατόπεδο. Κατὰ τὸ μεσημέρι οἱ πασάδες τοῦ πήγανε τὰ κλειδιά, σημάδι πὼς ἦτανε πειὰ δική του ἡ Κωνσταντινούπολη. Τότε καβαλλίκεψε καὶ μπήκε μὲ τὴ συνοδεία του μέσα στὸ κάστρο καὶ τράβηξε ἴσια στὴν Ἁγία-Σοφία. Δὲ μπήκε μέσα στὴν ἐκκλησιά μὲ τᾶλογο, παρὰ ξεπέζεψε καὶ μπαίνοντας μέσα θαύμασε πολλὴν ὥρα καὶ περιεργάσθηκε τὸ χτίριο. Ὑστερα φώναξε ἓναν χότζα καὶ τοῦπε ν' ἀνεβῆ ἀπάνω στὸν ἄμβωνα καὶ νὰ φωνάξῃ τὴν προσευχή τους «Ἀλλάχου ἔκπερ, Ἀλλάχου ἔκπερ, Μουχαμετούλ ρεσοῦλ Οὐλλάχ.» Σὰν τελείωσε ὁ χότζας, ἀνέβηκε ὁ ἴδιος στὴν Ἁγία Τράπεζα καὶ τὸ ξανάπε.

Τὴν ὥρα πῶβγαينه ἔξω, εἶδε ἓναν Τοῦρκο ποὺ σάκιζε τὰ μάρμαρα. Ὁ Μεμέτης τὸν βάρεσε μὲ τὸ καμουτσι λέγοντάς του: «Κιοπέκ, σᾶς ἄφησα τὸ θησαυρὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, μὰ τὰ χτίρια εἶνε δικά μου!»

Ἀπὸ κεῖ τράβηξε μὲ τοὺς πασάδες καὶ ρώτηξε γιὰ τὸ βασιλιᾷ τῆς Πόλης, ζῆ ἢ πέθανε. Καὶ σὰν τοῦπανε πὼς σκοτώθηκε, πρόσταξε καὶ πλύνανε πολλὰ κεφάλια στὸ μέρος ποὺ χάθηκε, γιὰ νὰ τὸν γνωρίσουνε, μὰ δὲ μπορέσανε μέσα σὲ τέτοιο πλήθος. Σὲ λίγο ὅμως βρέθηκε τὸ κορμί του καὶ τὸ γνωρίσανε ἀπ' τὰ κόκκινα ποδήματά του μὲ τοὺς κεντημένους ἀητούς. Κόψανε τὸ κεφάλι καὶ τὸ βάλανε σὲ μιὰ πλατεία κοντὰ σ' ἄγαλμα τοῦ Γιουστινιανοῦ καὶ κεῖ στάθηκε ἴσαμε τὸ βράδυ. Ὑστερα τὸ μπαλσαμώσανε καὶ τῶστειλε ὁ σουλτάνος στὴν ἀνατολή ἀπὸ χώρα σὲ χώρα, γιὰ νὰ δῆ ὁ κόσμος τὴ νίκη του. Τὸ σῶμα τὸ πήρανε οἱ Χριστιανοὶ καὶ τὸ θάψανε.

Τὰ πλιάτσικα κ' οἱ σκλάβοι, ἄλλα στοιβαχθήκανε στὶς τέντες, ἄλλα φορτωθήκανε στὰ καράβια καὶ τραβήξανε νὰ τὰ πουλήσουνε, ὅπως ἔστερξε ὁ σουλτάνος. Κάθε Τοῦρκος ἦτανε φορτωμένος. Τὶ μαλάματα, τί ἀσήμια, τί χαλκώματα, τί ροῦχα μεταξωτά, τί βιβλία! Καράβια ὀλάκερα γεμίσανε καλογέρους καὶ καλογρηές. Ἔβλεπες ζεμπέκια ψειριασμένα νᾶνε ντυμένα μὲ ροῦχα δεσποτικά, ἄλλοι φοράγανε χρυσὰ πετραχήλια, ἄλλοι κορώνες καὶ καλυμμαῦχια στὸ κεφάλι. Σκυλιὰ δεμένα μὲ ζῶνες κεντημένες, ἐπιγονάτια καὶ φελόνια γιὰ σαγή στ' ἄλογα. Μέσα στοὺς ἀσημένιους δίσκους βάζανε ντομάτες καὶ κρέατα, πίνανε κρασί μέσα στὰ δισκοπότηρα. Φορτώσανε στὶς καρότσες βιβλία, ποὺ δὲν εἶχανε μετρημὸ καὶ τὰ σκορπίσανε σ' ἀνατολή καὶ δύση. Γιὰ ἓνα γρόσι πουλιόντανε ὁ Ἄριστοτέλης, ὁ Πλάτωνας κ' οἱ ἄλλοι ξακουσμένοι σοφοὶ τῆς ἀρχαιότητος, γραμμένοι σὲ πετσί, μὲ χρυσοκοντυλιές καὶ μὲ χρυσὰ δεσίματα. Τὰ εἰκόνισματα τὰ σκίζανε μὲ τὸ τσεκούρι καὶ βράζανε κρέας μέσα στὰ καζάνια.

Τῆ δευτέρα μέρα, δηλαδή στίς 30 Μαγιοῦ, ξαναμπήκε στήν Πόλη ὁ σουλτάνος, μέ πολλή παράταξη, κι' ἀφοῦ τριγύρισε σέ διάφορα μέρη, πήγε καί στό παλάτι. Καί βλέποντάς το ἔρημο εἶπε ἕναν στίχο κάποιου Πέρση ποιητή γιά τήν ματαιότητα τοῦ κόσμου.

Ἦτανε πειά πεθαμένη καί θαμμένη ἢ ξακουσμένη Κωνσταντινούπολη, ἢ Θεοσκεπάστη, ἢ Νέα Σιών, ἢ Ἐφτάλοφη, τὸ καμάρι τῆς Ἀνατολῆς, πῶβρισκε ἄνθρωπος καί τοῦ πουλιοῦ τὰ γάλα. Ποῦχε τὸ κάστρο μέ τοὺς τρακόσους πύργους, τὰ παζάρια, τὰ ἀρτοποιεῖα, τὰ χαλκοπρατεῖα, τὰ ἀργυροπωλεῖα, τὰ βλατοπωλεῖα, τὰ κηροπωλεῖα, τὰ λουτρά, τὰ συντριβάνια, τὶς βρύσες, τὶς δεκαεννιά στέρνες, τὰ ἵπποδρόμια, τὰ παλάτια, τὶς τρακόσες ἐκκλησιῆς καί τὰ διακόσια μοναστήρια, τ' ἀμέτρητα τ' ἀγάλματα κι' ὅ,τι μπορεῖ νὰ βάλῃ ὁ νοῦς τ' ἀνθρώπου. «Τῆ δευτέρα δὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, εἰσελθὼν ὁ Μεχμέτης, περιόδευσε τὴν πόλιν· καί ἦν ἡ πᾶσα ἄοικος, οὔτε ἄνθρωπος, οὔτε κτῆνος, οὔτε ὄρνειον κραυγάζον ἢ λαλοῦν ἐντός.»

Κοντὰ στό παλάτι εἰτοιμάσανε ἕνα μεγάλο τραπέζι γιά τὸ σουλτάνο, κι' ἀφοῦ ἔφαγε, ἤπια πολὺ κρασί καί μέθυσε. Τότε πρόσταξε νὰ τοῦ πᾶνε τὸ ναύαρχο Νοταρᾶ μέ τὰ παιδιά του καί νὰ τοὺς ἀποκεφαλίσουνε. Πρῶτα σφάξανε τὰ παιδιά μπροστὰ στό συμφοριασμένον τὸν πατέρα, πῶλεγε ὀλοένα «δικαίος εἶ, Κύριε!», κ' ὕστερα τὸν ἴδιον. Δὲν περάσανε λίγες μέρες καί πρόσταξε νὰ κόψουνε καί τὸ Χαλίλ πασᾶ, ποὺ τὸν ὑπωπτευότανε πῶς εἶχε προδώσει τὰ μυστικά του στοὺς γραικοὺς.

Τὸ τέλος τῆς Πόλης φαίνεται ἀκόμα πειὸ λυπητερὸ ἅμα συλλογισθῆ κανένας πῶς χαλάσθηκε τὸ μήνα Μάη, τὶς μέρες ποὺ μοσκοβολούσανε οἱ πασκαλιές κ' οἱ τριανταφυλλιές. Ἀνήμερα ποὺ σκλαβώθηκε ἡ Πόλη ἦτανε τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας, ποὺ τὴ γιορτάζανε πάντα οἱ Πολῖτες στίς 29 Μαγιοῦ μέ μεγάλη δόξα στήν ἐκκλησιά της, ποὺ γίνηκε ὕστερα τζαμί. Μ' ὅλη τὴν ἀγωνία ποὺ περνοῦσανε, οἱ γυναικὲς τὴν εἶχανε στολισμένη, κατὰ τὰ συνηθισμένα, μέ στεφάνια καί μέ περιπλοκάδες ἀπὸ τριαντάφυλλα. Τὴν ὥρα, ποὺ μπήκανε μέσα οἱ Τοῦρκοι, ψέλνανε ἀκόμα οἱ ψαλτάδες. Τοὺς περάσανε ὅλους ἀπ' τὸ μαχαίρι, κι' ἀπὸ τότε βαστᾶ ἡ ὀνομασία «Γκιούλ Τζαμί», δηλαδή «Τὸ Τζαμί μέ τὰ τριαντάφυλλα», καί μ' αὐτὸ τὸνομα στέκει ὡς τὰ σήμερα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐκκλησιά λένε πῶς ὑπάρχει κ' ἕνα μνημόρι, ὁπῶχει ἀπάνω στήν πλάκα τούρκικα γράμματα, ποὺ λένε «Ἐδῶ κείτεται ἕνας μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ» καί πῶς αὐτὸς εἶνε ὁ τάφος τοῦ βασιλιᾶ Παλαιολόγου.

Τοὺς Γενοβέζους τοῦ Γαλατᾶ ὁ σουλτάνος δὲν τοὺς πείραξε, γιὰτὶ σταθήκανε φίλοι του στὸν πόλεμο, τοὺς χάρισε μάλιστα καί προνόμια. Τὸ φερμάνι ποὺ τοὺς ἔδωσε ἀρχίζει μέ τοῦτα τὰ λόγια: «Ἐγὼ ὁ μέγας αὐθέντης καί μέγας Ἄμηνος σουλτάνος ὁ Μεχμέτ Μπέης, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου αὐθέντου Ἄμηνος σουλτάνου τοῦ Μουράτ Μπέη. Ὁμνῶ εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς καί εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν προφήτην Μωάμεθ, καί εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια ὅπου ἔχομεν καί ὁμολογοῦμεν, καί εἰς τὰς ρκδ' (124) χιλιάδας προφήτας τοῦ Θεοῦ καί πρὸς τὰς ψυχὰς τοῦ πάππου μου καί τοῦ πατρὸς μου, καί πρὸς ἑμαυτὸν καί πρὸς τὰ παιδιά μου, καί στὸ σπαθὶ ὅπου ζῶννομαί...».

Εἰς μνήμην Ἀκύλας Μήλλας

Ἀπόβραδο θλιβερὸ στήν πλέον ἀπόμερη ἐκείνη ἄκρα τοῦ Βυζαντίου, πάνω ἀπὸ τὶς συνοικίες τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, τῆς Παναγίας τῆς Σουδας καί τοῦ Παλατιοῦ τῶν Βλαχερνῶν. Στενὸ, ὑγρὸ καλντερίμι ἀναρριχᾶται παράλληλα μέ τὶς σκιές τῶν γκρεμισμένων πύργων πρὸς τὴν καστρόπορτα τοῦ Πολυανδρίου, πύλη διπλῆ ὅπου, κατὰ τὸν Φραντζῆ: «...μετὰ τὴν εἰσορὴν τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκόπορτας, τοσαύτη ἐγένινεν συρροή (...) ὥστε τὰ πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καί ἐχθρῶν κατέφραξαν τὰς πύλας». Ὁ δρόμος κατηφορίζει μετὰ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Λύκου ποταμοῦ, προσπερνώντας τὰ Ἄρματιοῦ τὴν ἐκ παραθορᾶς μετέπειτα ἐνορία Σαρμασικιοῦγιά νὰ συνεχίσει ἀνάμεσα σὲ σκοῦρα πορφυρόχρωμα χαλάσματα πρὸς τὸν τραγικὸ λόφο τοῦ Πέμπτου.

Τότε ἀκόμα ἔξω ἀπὸ τὰ χερσαῖα Θεοδοσιανὰ τεῖχη ἡ ἀπέραντη Θρακικὴ πεδιάδα ἀπλωνόταν καταπράσινη, γυμνὴ ἀπὸ κτίσματα, καί μόνο ἐκεῖ, ἀπέναντι στήν πύλη τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ Τόπκαπι, πύλη τοῦ κανονιοῦ ὅπως τὴν ὀνόμασαν οἱ Τοῦρκοι μία συστοιχία αἰωνόβιων κυπαρισσιῶν δῆλωνε τὴ θέση ὅπου ὁ πορθητὴς εἶχε στήσει τὴ σκηνὴ του, τσαντίρι θεόρατο περιχαρακωμένο μέ σανίδες καί τάφρο, ἔχοντας τριγύρω του τοὺς ἐμπειρότερους τοξότες καί ἐπίλεκτους ὑπερασπιστὲς τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς. Δεξιὰ του εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ πολυάνθρωπες ὀρδὲς τῆς Ἀνατολῆς καί, ἀριστερά, οἱ στρατιῆς τῆς Εὐρώπης. Φωτιῆς τὴν νύχτα ἀναβαν πέρα ἀπὸ τὴν Καμηλογέφυρα, στὰ ὑψώματα τοῦ Πικριδίου καί τοῦ Γαλατᾶ ὅπου στρατοπέδευε ὁ κηδεστὴς τοῦ σουλτάνου Ζαγανὸς πασᾶς. Δώδεκα σπιθαμές, λένε, μετροῦσε ἡ περίμετρος τῆς κάθε πετρόσφαιρας ποὺ ἐξακόντιζε τὸ γιγαντιαῖο ἐκεῖνο κανόνι ποὺ εἶχε κατασκευάσει ὁ Οὐγγρος Ὁρβανός!

Καί οἱ Θεοδοσιανοὶ πύργοι κατηφόριζαν πρὸς τὴν Προποντίδα, ὀδεύοντας μέσα στίς ὀμίχλες τῶν περασμένων, σημαδεμένοι αἰῶνες τώρα μέ ἀνάγλυφους θυρεοὺς, σταυροὺς πλινθόκτιστους, ὑπολείμματα ἐπιγραφῶν καί ἐπικλήσεων: «Νικᾶ ἡ τύχη τῶν σκηπτούχων Λέοντος καί Κωνσταντίνου καί Εἰρήνης τῆς εὐσεβεστάτης Αὐγούστης», «Πύργος Ῥωμανοῦ τοῦ Φιλοχρίστου Δεσπότη», «Μιχαὴλ καί Θεοφίλου μεγάλων Βασιλέων», «Πύργος Ἰωάννου ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστοῦ Βασιλέως καί Αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολόγου», «Χριστὲ ὁ Θεὸς ἀτάραχον καί ἀπολέμητον φύλαττε τὴν Πόλιν σου, νίκας δωροῦμενος τοῖς βασιλεῦσιν ὑμῶν...». Καί συνέχιζε νὰ ἐλίσσει πρὸς τὴν Προποντίδα τὸ ἐρειπωμένο τεῖχος, αὐτὸ ποὺ ἀγκάλιαζε παλιὰ μέ γρανιτένια μπράτσα τὴ Θεοφύλαχτη Πόλη καί ποὺ τώρα Ἄλβανοὶ μπαχτσεβανᾶοι καλλιεργοῦσαν τὰ κηρυτικὰ καί τὰ μαρούλια τους στήν πλατιὰ του ξεραμένη τάφρο.

Θλιβερό τὸ ἀπόβραδο τῆς εἰκοστῆς ἐνάτης Μαΐου -ἡμερομηνία ὀρόσημο στὴν πορεία τῆς Ῥωμοσύνης ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου· κι ἀναρωτιέμαι πόσοι τάχα ἀπέμειναν νὰ θυμοῦνται πῶς χρόνια πρὶν, στὴν ἀπόμακρη ἐκείνη ρηγιάνα τοῦ Βυζαντίου, κάθε χρόνο, κάθε τέτοια μέρα ποὺ οἱ κυρίαρχοι πανηγύριζαν τὴν ἐπέτειο τῆς Ἀλώσεως, γενόταν σιωπηλὰ σύναξη μιᾶς πλειάδας ἀθεράπευτων νοσταλγῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς μαντρότοιχους τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ παρὰ τὴν Πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ ὅπου ἔπεσε ὁ Κωνσταντῖνος, τελοῦσαν τρισάγιο εἰς μνήμην τοῦ ὑστατου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.

«Ἐμπνευστῆς τοῦ μνημοσύνου», διηγεῖται ὁ Κωνσταντῖνος Γρίβας, «ἦταν ὁ Τζανῆς ὁ Παπαδόπουλος, ὁ σοφὸς ἐκεῖνος καὶ ἐνθουσιώδης καθηγητῆς τῆς ἱστορίας στὴν Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆ. Παρόντες καὶ οἱ χρόνια τώρα μακαριστοὶ Θεοφάνης Μέντζος, Ἀντώνης Μαλέτσκος, Εἰρήναρχος Κόβας, Νικόλαος Δάμσας, Μιλτιάδης Νομιδῆς...». Ἦταν ἡ δεκαετία τοῦ τριάντα. Ἀργότερα ἔσπευσαν νὰ τοὺς πλαισιώσουν ὁ Δημήτρης Χαβιαρόπουλος, ὁ Γιώργος Πατριαρχεᾶς μὲ νεότατο τότε τὸν Καλλίνικο Γκιουζέλογλου. Τὴν πρώτη ἐκείνη φορά, τὸ 1927, ὁ ἀνίδεος καὶ ἀγαθὸς ἱερέας ποὺ ἐκλήθη πρὸς τέλεσιν τῆς μυσταγωγίας, ἄρχισε χωρὶς τὴν παραμικρὴ ὑποψία νὰ μουρμουρίζει λόγια χλιοειπωμένα γι' αὐτόν, ἓνα βιαστικὸ καὶ συνηθισμένο τρισάγιο γιὰ τὸν κάθε παπᾶ. «Ὅταν κοντοστάθηκε νὰ ρωτήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ μνημονευομένου καὶ τοῦ ψιθυρίσαμε πῶς ἐπρόκειτο γιὰ τὸν «Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο τὸν αὐτοκράτορα καὶ πάντας τοὺς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Βασιλίδος πεσόντας κατὰ τὴν Ἄλωσιν», κόμπιασε, διέκοψε συγκινημένος καὶ ξανάρχισε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀκολουθώντας ὅλο ἐκεῖνο τὸ βυζαντινοπρεπὲς αὐστηρὸ τυπικὸ ποὺ συνήθως παρακάμπτον οἱ περισσότεροὶ λειτουργοί...».

Χρόνια ἀργότερα, μέσα στὴ θλιβερὴ ἀλλοτρίωση τῶν πραγμάτων, ὅταν ἄλλοι φύγαμε καὶ ἄλλοι χάθηκαν γιὰ πάντα, ἀπέμεινε στερνὸς ὁ καλὸς μου φίλος ὁ Καλλίνικος, μόνος νὰ τρυγυρνᾷ κάθε ἐπέτειο τοῦ κουρσέματος, πότε στὰ τεῖχη καὶ πότε κάτω ἀπ' τοὺς θόλους τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ν' ἀναπολεῖ καὶ νὰ προσεύχεται ἐκεῖ, δίπλα στὴ σιδερόκλειστη πύλη τῶν κατηχομένων ὅπου παιδιὰ μᾶς ἔβαζαν ν' ἀκούσουμε τίς ἀχνὲς ψαλμωδίες τῶν τελευταίων λειτουργῶν καὶ τὴ θρηνωδία τοῦ «Παπᾶ τῆς Ἁγία-Σοφιάς».

Τὸν θρύλο καὶ τὸ παραμῦθι του μὲ συγκίνηση πάντα καὶ ἐνθουσιασμὸ μᾶς τὸ ἐπαναλάμβανε ὁ Ἄγγελος Βουδούρης, ὁ ἀξέχαστος καθηγητῆς μας τῶν θρησκευτικῶν, ἐκεῖ στὸ πετρόκτιστο φαναριώτικο σπῖτι του δίπλα στὸ μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου.

Ἴσως τὸ ξανακούσουμε:

«Τὴν ὥρα ποὺ οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὴν Ἁγία Σοφία, δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμα ἡ θεία λειτουργία. Πῆρε τότε βιαστικὰ ὁ παπᾶς τ' ἅγιο δισκοπότηρο, ἀνέβηκε στὰ κατηχομένα, μπῆκε σὲ μιὰ θύρα καὶ ἡ θύρα ἔκλεισε ἀμέσως. Οἱ Τοῦρκοι, ποὺ τὸν κυνήγησαν, εἶδαν νὰ γίνεται ἄφαντος καὶ βρῆκαν ἐμπρὸς στὸ σημεῖο ποὺ χάθηκε τοῖχο. Προσπάθησαν νὰ τὸν ρίξουν μὰ δὲν μπόρεσαν! Ἔφεραν ὕστερα χτίστες, μὰ κι ἐκεῖνοι δὲν ἔκαμαν τίποτα. Κάλεσαν κατόπιν ὅλους τοὺς χτίστες τῆς Πόλης, ἔβαλαν τὰ πάντα εἰς ἐνέργειαν γιὰ νὰ γκρεμίσουν τὸν τοῖχο ἐκεῖνο, ἀλλὰ οἱ κόποι τοὺς πῆγαν χαμένοι. Οὔτε μὲ τοὺς λοστοὺς, οὔτε μὲ τίς ἀξίνες, οὔτε μὲ ὅλα τὰ σύνεργα ποὺ κουβάλησαν δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν χαλάσουν. Γιατί εἶναι θέλημα Θεοῦ νὰ ἀνοίξῃ ἡ θύρα μόνῃ της, ὅταν ἔρθῃ ἡ ἅγια ἐκείνη ὥρα καὶ νὰ βγῆ ὁ παπᾶς νὰ τελειώσῃ τὴ θεία λειτουργία στὴν Ἁγία-Σοφία, τότε ποὺ θὰ πάρουμε τὴν Πόλη...».

Θαρρῶ πῶς τότε, στ' ἀνέφελα ἐκεῖνα παιδικὰ μας χρόνια, πίσω ἀπὸ τὰ κλειστὰ θυρόφυλλα τῶν κατηχομένων, ἀκούγονταν ἀκόμα οἱ ἀχνὲς ψαλμωδίες τοῦ παπᾶ τῆς Ἁγία-Σοφιάς καὶ πέρα κατὰ τὴν Χρυσόπορτα, στὰ θεμέλια πύργου παμμένιστου, κοιμόταν ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιᾶς...